

Radikalizacija i proturadikalizacija u (visoko)obrazovnim institucijama

Franić, Franjo

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:802903>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-09**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Radikalizacija i proturadikalizacija u (visoko)obrazovnim
institucijama

DIPLOMSKI RAD

Email adresa: franifranjo0@gmail.com

Student: Franjo Franić

Mentor: prof. dr. sc. Mirko Bilandžić

Zagreb, lipanj 2023.

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Ciljevi i svrha.....	5
3. Polazišta i hipoteze	6
4. Radikalizacija, proturadikalizacija i deradikalizacija	6
4.1. Povijest pojma radikalizacija	6
4.2. Definiranje radikalizacije, proturadikalizacije i deradikalizacije.....	7
4.3. Teorije radikalizacije	10
4.4. Socijalna i virtualna radikalizacija.....	14
4.5. Rizični faktori za radikalizaciju.....	155
5. Sveučilišta.....	18
5.1. Radikalizacija na sveučilištima.....	18
5.2. Sekuritizacija obrazovanja.....	19
5.3. Proturadikalizacija i deradikalizacija na sveučilištima.....	20
6. Medrese.....	23
6.1. Povijest medresa i radikalizacije u Afganistanu i Pakistanu.....	25
6.2. Radikalizacija u medresama.....	26
6.3. Usporedba medresa i paradžemata u jugoistočnoj Europi.....	27
6.4. Primjeri radikalizacije u medresama i preuveličavanje problema.....	29
6.5. Proturadikalizacija i deradikalizacija u medresama.....	31
7. Usporedba radikalizacije i proturadikalizacije na sveučilištima i medresama...32	
8. Radikalizacija u zemljama jugoistočne Europe.....	34
9. Obrazovanje i terorizam.....	35
9.1. (Visoko)obrazovani teroristi.....	35
9.2. Kompleksnost veze obrazovanja i terorizma.....	37
9.3. Obrazovne institucije kao meta terorizma.....	38
9.4. Povezanost terorizma i tehničkog znanja.....	41
10. Protuterorističke i proturadikalizacijske strategije.....	42
10.1. Velika Britanija.....	42
10.2. Danska.....	44
10.3. Norveška.....	45

10.4. Hrvatska.....	47
11. Kritika proturadikalizacijskih mjera u (visoko)obrazovnim institucijama	50
12. Zaključak.....	51
Popis literature.....	55
Sažetak.....	61
Summary.....	62

1. Uvod

Radikalizacija predstavlja jedan od najvažnijih problema s kojima se suvremena društva susreću. Iako radikalizacija i terorizam nisu ista stvar, te svi radikali nisu i teroristi, niti su svi teroristi radikali, radikalizacija može voditi k terorizmu. Radikalni pojedinci predstavljaju „bazen” iz kojeg terorističke organizacije mogu regrutirati nove teroriste, također radikalni pojedinci koji sami i ne sudjeluju u terorističkim napadima mogu na različite načine, poput regrutiranja, prikupljanja materijalnih sredstava, širenja propagande itd., podržavati i pomagati terorističke organizacije. Radikalni pojedinci predstavljaju potencijalnu opasnost za društvo, te je zbog toga važno istraživati radikalizaciju kako bismo mogli konstruirati prikladne proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere. Ono što dodatno otežava istraživanje radikalizacije jest i nepostojanje jedinstvene definicije radikalizacije. Različiti autori i države na različite načine određuju radikalizaciju. Budući da radikalni pojedinci žele rušiti politički poredak, države i društva na različite se načine bore protiv radikalizacije. Dva su pojma ključna za shvaćanje borbe protiv radikalizacije, a to su proturadikalizacija i deradikalizacija. Proturadikalizacija je prema Bilandžiću (2019:222) „socijalno i kulturno kontekstualna prevencija da netko ne postane radikalan”, dok je deradikalizacija „odvrćanje od nasilja i društvena reintegracija radikaliziranih pojedinaca”. Jedno od najvažnijih mjesta na kojima se događa radikalizacija, a na kojima se provodi ili se može provoditi proturadikalizacija i deradikalizacija, su obrazovne institucije. Fokus ovoga rada bit će sveučilišta i medrese. Medrese su „obrazovne institucije koje pružaju obrazovanje u islamskim predmetima poput Kurana, hadisa (izreke proroka Muhameda), fikha i prava” (Zaki 2019:2). Za razliku od sveučilišta koja su formalne obrazovne institucije, medrese su neformalne institucije. Budući da je radikalizacija najčešća među mladima u dobi između 15 i 30 godina (Siegel i sur. 2019), a obrazovne institucije predstavljaju mjesta na kojima mladi provode mnogo vremena, upravo to uz brojne druge psihološke, socijalne, političke i ekonomske faktore čini obrazovne institucije mjestima na kojima pojedinci ili skupine mogu provoditi radikalizaciju mladih. Države i djelatnici obrazovnih institucija na različite načine u različitim državama provode proturadikalizaciju i deradikalizaciju u obrazovnim institucijama. Npr. u Velikoj Britaniji osoblje mora prepoznavati znakove radikalizacije u akademskom pisanju, sudjelovanju u sveučilišnim društvima, povlačenju iz

mainstream sveučilišnog života te prijavljivati to nadležnim institucijama (Brown i Saeed 2014), dok u Indoneziji uključuju u kurikulume djelovanje u različitim religijskim zajednicama, učenje o drugim religijama ili sudjelovanje i zabavljanje na lokalnim religijskim manifestacijama s ciljem provođenja proturadikalizacije i deradikalizacije (Ali et al. 2021, Woodward et al. 2010). Pojedina istraživanja na studentima (Al-Badayneh i sur. 2016a, Rousseau i sur. 2020) pokazuju značajne razine radikaliziranosti studenata što znači da su u obrazovnim institucijama osim proturadikalizacijskih, represivnih mjera potrebne i deradikalizacijske mjere kako bi reintegrirali radikalizirane studente u društvo. Važnost i raširenost problema radikalizacije pokazuje i činjenica da su neke države svoje planove za proturadikalizaciju i deradikalizaciju uobličile u strategije prevencije radikalizacije, a među kojima se našla i Republika Hrvatska. Deradikalizacijski programi razvijaju se širom svijeta od Saudijske Arabije, Indonezije, Egipta, Danske, Norveške i brojnih drugih zemalja. Unatoč brojnim istraživanjima i naporima država da shvate proces radikalizacije i dalje postoje nepoznanice o tom procesu te kako se učinkovito boriti protiv radikalizacije. Ovaj rad želi barem malo doprinijeti razumijevanju radikalizacije, proturadikalizacije i deradikalizacije u (visoko)obrazovnim institucijama.

2. Ciljevi i svrha

Cilj ovog diplomskog rada je prikazati radikalizaciju, proturadikalizaciju i deradikalizaciju na sveučilištima i medresama, pokušati definirati radikalizaciju, proturadikalizaciju i deradikalizaciju. Ući će se i u povijesnu analizu spomenutih pojmova, navesti rizične faktore koji mogu olakšati ili potpomognuti radikalizaciju, navesti će se i zaštitni mehanizmi koji otežavaju radikalizaciju. Najvažniji cilj rada jest analiza (protu)radikalizacije i deradikalizacije na sveučilištima i medresama. Definirati će se medrese i prikazati povijest radikalizacije u medresama i faktori koji omogućuju radikalizaciju u tim neformalnim obrazovnim institucijama, te pokušati prikazati kako se boriti protiv radikalizacije u tim institucijama. Prikazat će se primjeri, proturadikalizacijske metode, te analizirati strategije i akcijski planovi država kojima se određuju preventivne mjere za borbu protiv radikalizacije u (visoko)obrazovnim institucijama.

3. Polazišta i hipoteze

Ovaj diplomski rad jest teorijski, a metodologija koja će se koristiti uključuje *case study* (protu)radikalizacije na sveučilištima, *case study* (protu)radikalizacije u medresama, pojmovno-kategorijalnu analizu, povijesni prikaz radikalizacije, prikaz konkretnih slučajeva i njihovu usporedbu, perspektive proturadikalizacije. Koristit će se i analiza dokumenata koje su objavile države te će se usporediti programi proturadikalizacije. Prva hipoteza ovoga rada tvrdi da su sveučilišta i medrese mjesta prikladna za radikalizaciju, dok druga hipoteza tvrdi da su sveučilišta i medrese mjesta prikladna za proturadikalizaciju. Osim socioloških istraživanja i spoznaja, ovaj rad će koristiti i saznanja iz područja psihologije i pedagogije zbog prirode teme kojom se bavi. Pedagogija je važna budući da se istražuje (protu)radikalizacija u obrazovnim institucijama, a psihologija zbog psiholoških faktora koji pospješuju ili otežavaju radikalizaciju.

4. Radikalizacija, proturadikalizacija i deradikalizacija

4.1. Povijest pojma radikalizacija

Pojam radikalnan mijenjao se kroz povijest i njegovo se značenje u trenutku nastanka i današnje značenje ne podudaraju. Etimološko porijeklo riječi radikal dolazi od latinskih riječi „radix” što znači korijen i „radicalis” što znači ukorijenjen (Canu 1997:21, prema PISOIU 2012:39). Značenje „odlazak do ishodišta, do biti” potječe iz 1651. godine, a značenje vezano uz reformizam (povezano sa značenjem „promjena iz korijena”) se prvi put pojavljuje 1802. godine i veže se uz ekstremno krilo britanske Liberalne stranke (PISOIU 2012:39-40). Pojam radikalnan počinje se češće koristiti u 18. stoljeću te se povezuje sa prosvjetiteljstvom, Francuskom i Američkom revolucijom, a u 19. stoljeću postaje raširen i označava političku poziciju koja zahtijeva korjenitu političku i društvenu promjenu (Schmid 2013:6). Političke stranke u 19. stoljeću koje su se nazivale radikalnima, zagovarale su republikanizam, demokraciju (u kojoj pravo glasa nije povezano sa spolom ili imovinskim cenzusom), te su uglavnom bile reformističke, a ne revolucionarne (Schmid 2013:7). Rušenje monarhija, uspostava demokracije, opće pravo glasa, vrijednosti su na koje mi iz današnje perspektive gledamo kao na pozitivne, a osobe koje su se zalagale i borile za te vrijednosti smatraju se

pozitivnim ličnostima. Primjer radikala su i sufražetkinje s kraja 19. i početka 20. stoljeća koje su se borile za pravo glasa žena, a čija se borba iz današnje perspektive smatra legitimnom (Schmid 2013:7). Pod konceptom radikalizam u 19. stoljeću podrazumijevale su se liberalne, prodemokratske, antiklerikalne, progresivne političke pozicije, dok u današnjoj upotrebi radikalizam podrazumijeva neliberalne, antidemokratske i fundamentalističke pozicije (Schmid 2013:7). Primjeri ideologija koje danas smatramo radikalnima su politički islam te ekstremna desničarska ideologija. Iz mainstream perspektive, radikalne ideologije imaju negativno značenje, dok radikalne ideologije 19. stoljeća imaju pozitivne konotacije. Iz svega do sada navedenog vidimo da je radikalizam relativan pojam koji ovisi o poziciji s koje ga promatramo. Sedgwick (2010:480) je proučavao popularnost pojma radikalizacija u medijima engleskog govornog područja i zaključio da prije 2001. godine pojam nije bio popularan u medijima, a samo se rijetko koristio u akademskom pisanju. Između 2005. g. i 2007. g. događa se najveći porast korištenja pojma radikalizacija u medijima, a autor tvrdi da je to povezano sa porastom domaćeg terorizma u zapadnoj Europi (2004. godine se dogodio veliki teroristički napad u Madridu, a 7. srpnja 2005. u Londonu) (Sedgwick 2010:480). Alex Schmid (2013:1) navodi da su pojam „nasilna radikalizacija” (eng. violent radicalisation) skovali i uveli u javnu i akademsku raspravu europski političari nakon terorističkih napada u Madridu 2004. godine i u Londonu 2005. godine.

4.2. Definiranje radikalizacije, proturadikalizacije i deradikalizacije

Radikalizacija je pojam koji ima mnogo definicija, a napisani su i brojni znanstveni radovi koji analiziraju različite definicije radikalizacije i pokušavaju definirati radikalizaciju. Problemu definiranja radikalizacije ne pomaže ni činjenica da je taj pojam nalazi donekle i u političkoj sferi, što znači da ga različite države s obzirom na vlastite interese različito definiraju. Kao što i Hemmingsen (2015:9) navodi, kada istražujemo bilo što vezano uz radikalizaciju i/ili terorizam, moramo znati da su ti koncepti politički uvjetovani i da ovise o kontekstu u kojem se nalaze, te da zbog toga niti ne postoji jedinstvena definicija. El-Said (2015:9) radikalizaciju definira kao „proces kojim grupe ili pojedinci prolaze psihološku transformaciju koja ih vodi do napuštanja tradicije i povećava njihovo

zagovaranje ekstremnih političkih, društvenih ili religijskih ideologija”. Radikalizacija je, prema McCauley i Moskalenko (2011:4), „razvoj vjerovanja, osjećaja i djelovanja s ciljem podrške neke grupe ili stvari u konfliktu”. Alimi i sur. (2015:11) radikalizaciju definiraju kao „proces putem kojeg se organizacija društvenog pokreta odmiče od pretežno nenasilnih taktika sukoba prema taktikama koje uključuju nasilna sredstva, kao i naknadni proces održavanja sukoba i mogućnosti intenziviranja predstavljenog nasilja”. Definicija Alimi i sur. razlikuje se od prethodnih po tome što ističe da se radikaliziraju organizacije socijalnih pokreta, ne ističe mogućnost da se i neki pojedinac radikalizira neovisno o grupi. Također radikalizacija prema Alimi i sur. uključuje korištenje nasilnih sredstava, koje prema drugim definicijama ne mora biti nužno prisutno, moguće je čak biti radikal i samo podržavati korištenje nasilja ili čak niti ne podržavati korištenje nasilja. *Prevent* strategija britanske vlade radikalizaciju definira kao „proces kojim osoba počinje podržavati terorizam i forme ekstremizma koje vode do terorizma” (2011:108). Al-Badayneh i sur. (2016b:68) definiraju radikalizaciju kao „proces promjene u kojem nenasilni pojedinci prihvaćaju i promoviraju nasilnu aktivnost”. Neki autori pak radikalizaciju dijele na kognitivnu i nasilnu radikalizaciju. Kognitivna radikalizacija je: „proces kroz koji osoba prihvaća ideje koje su ozbiljno u neskladu sa idejama mainstreama, opovrgava legitimitet postojećeg društvenog poretka i nastoji ga zamijeniti sa novom strukturom koja se temelji na potpuno drukčijem sustavu vjerovanja” (Vidino i Brandon 2012:9). Nasilna radikalizacija se događa kada „osoba poduzme dodatni korak primjene nasilja radi promicanja ideja izvedenih iz kognitivnog radikalizma” (Vidino i Brandon 2012:9). Vidimo da iako se definicije razlikuju, sve navode da je radikalizacija proces, tj. da se ne događa trenutno nego postupno. Ako je radikalizacija proces koji se događa neko vrijeme, to znači da možemo prepoznati znakove radikalizacije prije no što ona bude dovršena i zaustaviti taj proces. Također definicije podrazumijevaju da taj proces vodi od napuštanja nekih društveno prihvatljivih ideologija i načina borbe za ostvarenje vlastitih ciljeva do usvajanja ideologija i načina borbe koji se smatraju društveno neprihvatljivima.

Kao ni radikalizacija, proturadikalizacija i deradikalizacija nemaju jedinstvene definicije, stoga će se navesti nekoliko definicija svakog od tih

pojmovna. El-Said (2015:10) proturadikalizaciju definira kao „paket politika i mjera dizajniranih i implementiranih od strane države s ciljem prevencije mladih ili najranjivijih grupa i zajednica kako ne bi postali radikalizirani u vlastitoj domovini”. Zanimljivo je da El-Said već u definiciji proturadikalizacije ističe „mlade” prepoznajući tako da su mladi najranjivija skupina kada je radikalizacija u pitanju. Proturadikalizacija je prema britanskoj *Prevent* strategiji „aktivnost usmjerena na grupu ljudi s namjerom odvratanja te grupe ljudi od uključivanja u aktivnosti povezane s terorizmom” (2011:107), dok Bilandžić (2019:222) definira proturadikalizaciju kao „socijalno i kulturno kontekstualna prevencija da netko ne postane radikalan”. Od navedenih definicija jedino Bilandžićeva (2019) definicija navodi da je proturadikalizacija „socijalno i kulturno kontekstualna” što bi značilo da se proturadikalizacijske mjere razvijene za primjenu u nekom društvu ne mogu nužno koristiti u nekom drugom društvu. Postoje različite vrste radikalnih ideologija, postoje različiti društveni, politički, ekonomski i religijski faktori koji uzrokuju ili olakšavaju radikalizaciju, a koji se razlikuju od društva do društva te koji se moraju uzeti u obzir prilikom razvoja proturadikalizacijskih programa. Za razliku od protuterorizma koji je usmjeren na teroriste, proturadikalizacija je usmjerena na zajednice i pojedince koji još nisu radikalizirani kako bi se spriječilo djelovanje i regrutiranje terorističkih ili radikalnih skupina (El-Said 2015). Proturadikalizacija može uključivati edukacijske i političke kampanje i reforme, slanje poruka, korištenje uzora, suradnju sa civilnim društvom i različitim zajednicama itd. (Neumann 2011, prema El-Said 2015). Proturadikalizaciju najjednostavnije možemo shvatiti kao prevenciju, sprječavanje da netko tko još nije radikalan, postane radikalan.

Deradikalizacija podrazumijeva „paket politika i mjera dizajniranih i implementiranih od strane vlasti da bi normalizirali i uvjerali grupe i pojedince koji su već postali radikalizirani ili nasilni ekstremisti da se pokaju i napuste korištenje nasilja” (El-Said 2015:10). Deradikalizacija je prema *Prevent* strategiji „aktivnost usmjerena na osobu koja podržava terorizam i u nekim je slučajevima i sudjelovala u aktivnostima povezanim s terorizmom, te kojoj je namjera utjecati na kognitivnu i/ili bihevioralnu promjenu koja će dovesti do novog pogleda na terorizam i/ili napuštanja terorizma” (2011:107). Bilandžić (2019:222) određuje deradikalizaciju kao „odvratanje od nasilja i društvena reintegracija

radikaliziranih pojedinaca”. Proces deradikalizacije može uključivati kognitivnu promjenu (promjenu u ideologiji i stavovima) i/ili jednostavno razdruživanje (bihevioralna promjena napuštanja nasilja, ali ostajete radikalni) (El-Said 2015). Deradikalizacija je, za razliku od proturadikalizacije koja je usmjerena na osobe koje još nisu radikalne, usmjerena na već radikalizirane osobe te ih nastoji na različite načine rehabilitirati tako da napuste radikalna uvjerenja i nasilje te prihvate društveni mainstream i društveno prihvatljive načine borbe. Iako većina definicija deradikalizacije naglašava odustajanje od nasilja, deradikalizacija se može primjenjivati i na pojedincima koji nisu prakticirali nasilje, već su samo kognitivno radikalizirani. U radu su prikazani rezultati istraživanja koja pokazuju da su studenti na nekim fakultetima u značajnoj mjeri već radikalizirani, ali nisu teroristi, tj. nisu prakticirali nasilje. Iako nisu prakticirali nasilje i tim studentima država treba posvetiti pozornost i razviti i primijeniti deradikalizacijske programe jer se prelazak s kognitivne na bihevioralnu radikalizaciju može dogoditi u bilo kojem trenutku. Deradikalizacijske mjere mogu uključivati stručno osposobljavanje, religijsku rehabilitaciju, obrazovanje, društveni trening, fizičke programe, *post-care* programe kako bi održali reintegraciju puštenih zatvorenika (El-Said i Harrigan 2012, prema El-Said 2015). Deradikalizacijski programi postoje u brojnim državama poput Danske, Norveške, Saudijske Arabije, Indonezije itd.

4.3. Teorije radikalizacije

Postoje brojne teorije i modeli o tome kako se radikalizacija događa. Kao što je navedeno ranije, radikalizacija je proces koji se postupno događa određenim slijedom. Prvu teoriju radikalizacije koju ćemo predstaviti jest model stubišta Fathalija Moghaddama. Moghaddam (2005:161) za opisivanje procesa radikalizacije koji može voditi terorizmu koristi metaforu stubišta koje se sužava te koje se sastoji od prizemlja i pet katova, a na vrhu se nalazi teroristički čin. Autor ističe da je najvažniji faktor za to hoće li netko ostati na nekom katu ili se nastaviti penjati stubištem percepcija te osobe, odnosno kako ta osoba vidi situaciju i moguća rješenja problema, a ne realno stanje stvari (Moghaddam 2005:161). U prizemlju se nalaze milijuni ljudi koji percipiraju nepravdu i osjećaju relativnu deprivaciju, a samo dio njih će se popeti na sljedeći kat

(Moghaddam 2005:162). Na prvom katu osobe pokušavaju pronaći rješenja za poboljšanje vlastite situacije i otklanjanje nepravdednosti, a ako ne uspiju pronaći način za individualnu mobilnost i percipiraju da ne mogu utjecati na donošenje odluka u društvu, penju se na drugi kat koji karakteriziraju osjećaji frustracije i bijesa te u toj fazi na pojedince mogu utjecati radikalni pojedinci koji ih usmjeravaju da svoj bijes usmjere prema neprijateljima te se oni pojedinci koji su skloniji fizičkom nasilju penju dalje na treći kat (Moghaddam 2005:162). Važnost sudjelovanja u donošenju odluka u društvu ili barem percepcije sudjelovanja u donošenju odluka pokazali su i drugi autori. Haider (2016:37) je u svom istraživanju bangladeških studenata privatnih sveučilišta otkrio da se povećava vjerojatnost radikalizacije studenata ako studenti percipiraju da su izostavljeni u političkom procesu, a 65% studenata privatnih sveučilišta u Bangladešu se osjeća kao da ne sudjeluju u političkom procesu u svojoj zemlji. Osobe koje dođu na treći kat počinju postupno prihvaćati ideologiju terorističkih organizacija koja opravdava terorizam, a oni koji potpuno prihvate viziju svijeta terorističkih organizacija penju se dalje na četvrti kat na kojemu se događa regrutiranje u terorističke organizacije te se s psihološke strane događa kategoriziranje svijeta u „mi protiv njih” (Moghaddam 2005:162). Istraživanje na studentima bangladeških studenata privatnih sveučilišta je pokazalo da 50% studenata ima razvijen osjećaj „mi protiv njih” pri čemu su „mi” svi muslimani na svijetu (umma), a „oni” su vlade zapadnih država (Haider 2016:49). Te su brojke zabrinjavajuće ako znamo da takav način viđenja svijeta može povećati šanse za radikalizaciju onih koji na taj način vide svijet. Konačno, na petom, posljednjem katu se pojedinci obučavaju kako potisnuti mehanizme koji ih sprječavaju da naude drugima te izvršavaju terorističke napade (Moghaddam 2005:162). Moghaddam (2005) tvrdi da metode koje se najčešće primjenjuju u borbi protiv terorizma i radikalizacije poput represivnih mjera, jačanja vojne moći ili novih tehnologija neće dugoročno eliminirati terorizam i radikalizaciju te se zato vlade trebaju fokusirati na prevenciju. Ako ne eliminiramo uvjete zbog kojih su milijuni ljudi u „prizemlju” (prema Moghaddamovu modelu), i dalje imamo bazen iz kojeg može doći novi terorist svaki put kada uklonimo jednog terorista sa vrha stubišta (Moghaddam 2005). Ovaj diplomski rad slično kao i Moghaddam naglašava važnost prevencije, odnosno proturadikalizacije i deradikalizacije za borbu protiv terorizma te se

kasnije navodi kako represivne mjere nisu samo neučinkovite, nego mogu biti i kontraproduktivne i dodatno potaknuti radikalizaciju.

Sljedeća teorija radikalizacije jest rad francuskih sociologa Gillesa Kepela, Farhada Khosrokhavara i Oliviera Roya. Oni su istražujući islamsku radikalizaciju u Europi došli do zaključka da su joj najizloženiji mladi pripadnici westernizirane druge i treće generacije migranata koji pokušavaju izgraditi vlastiti identitet u modernom zapadnom društvu koje proklamira individualizam, samostalno odlučivanje što želite biti te promjenjivost identiteta (Dalgaard-Nielsen 2010). Mladi ljudi druge i treće generacije migranata ne osjećaju se kao dio zajednice iz koje potječu njihovi roditelji, a nisu ni potpuno integrirani u zapadna europska društva u kojima možda doživljavaju i diskriminaciju i marginalizaciju (Dalgaard-Nielsen 2010). Diskriminacija, agresivne protuterorističke mjere i marginalizacija muslimana u zapadnim društvima pomaže radikalnim skupinama i terorističkim organizacijama u stvaranju narativa o zlom, pokvarenom Zapadu koji mrzi i ponižava muslimane što pomaže tim organizacijama u regrutiranju mladih u svoje redove (Dalgaard-Nielsen 2010). Dio tih mladih neuspješnih u potrazi za značenjem, smislom, identitetom i zajednicom okreće se radikalnim i terorističkim skupinama koje nude stabilan sustav vrijednosti, identitet i pripadnost zajednici (Dalgaard-Nielsen 2010). Problem ove teorije jest što ne objašnjava zašto se samo mali dio mladih koji su izloženi istim uvjetima i problemima, okreće radikalizaciji i terorizmu.

Dvije važne teorije za proučavanje radikalizacije su teorija društvenih pokreta i teorija mreža. Za teoriju društvenih pokreta važan je autor Quintan Wiktorowicz, dok je Marc Sageman istraživao radikalizaciju koristeći teoriju mreža. Oba autora naglašavaju važnost društvene skupine i osoba koje poznajemo, oni tvrde da se radikalizacija događa u malih skupinama gdje su veze i pritisak jači te u kojima indoktrinacija postupno mijenja viziju svijeta pojedinca koji se radikalizira (Dalgaard-Nielsen 2010:801). Beck (2008:1565) tvrdi da je teorija društvenih pokreta prikladna za proučavanje terorizma, tj. tripartitni pristup teorije društvenih pokreta može doprinijeti razumijevanju terorizma. Tripartitni pristup podrazumijeva tri elementa koja moraju biti zadovoljena da bi došlo do terorizma, a ti elementi su mobilizacija resursa, političke prilike i *framing* (Beck 2008). Da bi se neki pokret opstao mora imati pristaše i materijalne resurse

koji se mogu mobilizirati (Beck 2008:1568). Drugi element tripartitnog modela teorije društvenih pokreta su političke prilike, odnosno da bi se neki pokret pojavio, političke i društvene prilike, tj. kontekst mora biti prikladan za djelovanje tog pokreta (Beck 2008:1569). Posljednji, treći element tripartitnog modela, *framing* označava opravdanja i ideološku interpretaciju koju teroristički pokreti koriste za opravdanje svojeg postojanja (Beck 2008:1570). Radikalizacija je povezana sa prvim elementom tripartitnog modela koji podrazumijeva mobilizaciju resursa, odnosno radikalizacija je jedan dio procesa mobilizacije ljudi u terorističke organizacije. No, važno je naglasiti da samo radikalizacija nije dovoljna za potaknuti mobilizaciju pojedinaca u terorističke organizacije jer biti radikal i biti terorist nije isto. Društveni se pokreti moraju boriti za zahtjeve i ciljeve koji su u skladu sa već postojećim društvenim narativima kako bi mobilizirali podršku (Beck 2008:1570). No osim sa mobilizacijom resursa, radikalizacija je povezana i sa *framing*-om. Wiktorowicz istražuje radikalizaciju u okviru *framing theory* koja je dio teorije socijalnih pokreta, a koja se fokusira na to kako pojedinci i grupe proizvode i šire značenja budući da sami događaji i realnost nemaju značenje te se različiti okviri natječu sa vlastitim interpretacijama društvene zbilje kao ispravnima (Dalgaard-Nielsen 2010:801-802). Okvir je „pojedinačev pogled na svijet, koji se sastoji od vrijednosti (pojmovi o tome što je ispravno, a što pogrešno) i vjerovanja (pretpostavke o svijetu, atributima stvari i mehanizmima uzročnosti)” (Snow i sur. 1986:464, prema Dalgaard-Nielsen 2010:802). Marc Sageman naglašava da su u procesu radikalizacije najvažnije društvene veze i mreže te ističe važnost i moć neformalne globalne mreže terorista i radikala koja je povezana internetom i ideologijom (Dalgaard-Nielsen 2010:804). Sageman tvrdi da najvažniji razlog za radikalizaciju nisu psihološki poremećaji, siromaštvo, neobrazovanost ili osobni problemi, nego ističe važnost interakcije u malim, blisko povezanim grupama i bliskih osobnih veza te tvrdi da su njegova istraživanja pokazala da su osobe koje su se pridružile terorističkim organizacijama i prije pridruživanja već poznavale nekoga povezanog sa terorističkim organizacijama (Dalgaard-Nielsen 2010:804). Do sličnog zaključka dolazi i Haider (2016:63) tvrdeći da je radikalizacija unutar malih grupa čest način radikaliziranja, a kao dokaz navodi da su se događali teroristički napadi u kojima su počinitelji djelovali u paru i bili članovi iste obitelji.

4.4. Socijalna i virtualna radikalizacija

Samuel Mullins (2016:155) navodi da radikalizacija može biti socijalna, virtualna ili kombinacija oba procesa. Socijalna radikalizacija uključuje komunikaciju licem u lice, virtualna podrazumijeva preuzimanje materijala na internetu i online komunikaciju ili radikalizacija može biti mješavina socijalne i virtualne (Mullins 2016:155). Virtualno širenje ideja je prema Mullinsu (2016) važno jer se bilo tko u bilo kojem kutku Zemlje može radikalizirati i pridružiti terorističkim organizacijama. Radikalizacija isključivo putem interneta iznimno je rijetka te je potrebno istaknuti da je kombinacija virtualne i socijalne radikalizacije najčešći oblik radikalizacije u suvremenom dobu (Mullins 2016:156). Mullinsovo (2016:156) istraživanje pokazuje da radikalizacija u Ujedinjenom Kraljevstvu i Sjedinjenim Američkim Državama uglavnom uključuje kombinaciju virtualne i socijalne radikalizacije. Khosrokhavar (2017:15) ističe ulogu karizmatičkih vođa koji imaju važnu ulogu u radikaliziranju pojedinaca unutar malih grupa koje broje oko dva do tri člana. Socijalna radikalizacija također se događa u džamijama u kojima radikalni propovjednici mogu utjecati na stotine ljudi, primjer takve džamije je džamija u Finsbury Parku u Londonu u 1990-ima i 2000-ima u kojoj je propovijedao Abu Hamza i radikalizirao mnogo mladih ljudi (Khosrokhavar 2017:65). Mullins (2016:16) ističe da je širenje interneta i novih oblika komunikacije potpomoglo širenje džihadističke ideologije i decentralizaciju al-Qaeda. Radikalna islamistička propaganda lako je dostupna na internetu, a pogotovo u zapadnim državama gdje je Internet široko rasprostranjen i necenzuriran te su upravo ovi faktori zaslužni za smanjenje prosječne dobi islamskih terorista jer mladi ljudi uglavnom provode više vremena na internetu (Mullins 2016:17). Internet ima važnu ulogu u radikalizaciji jer omogućuje komunikaciju i razmjenu informacija među pojedincima te omogućuje i (samo)radikaliziranje ljudi koji su izloženi radikalnim sadržajima (poput tekstova, filmova, knjiga, svjedočanstava, fotografija itd.) na internetu (Khosrokhavar 2017:57). Važnost interneta, prema Khosrokhavaru (2017:58), je u tome što on omogućuje stvaranje virtualne zajednice u kojoj se pojedinci izlažu radikalnim sadržajima i osjećaj pripadanja inače otuđenim i izoliranim pojedincima.

4.5. Rizični faktori za radikalizaciju

Radikalizacija se najčešće događa među mladim ljudima u dobi između 15 i 30 godina, a iako su oba spola izložena radikalizaciji, većina radikaliziranih pojedinaca su muškarci (Siegel i sur. 2019:391-392). Adolescencija i rana odrasla dob tranzicijska su razdoblja u psihološkom razvoju čovjeka, te je to period kada se smanjuje nadzor roditelja, kada mladi provode više vremena izvan kuće sa vršnjacima i kada mogu doći pod utjecaj različitih skupina, također je to period traganja za identitetom, odlaska od kuće na studij ili na posao (Bouhana i Wikstrom 2011). Istraživanje radikalizacije kanadskih studenata Rousseau i sur. (2020:7) pokazalo je da su 2015. godine najviše razine naklonosti nasilnoj radikalizaciji pokazivali studenti u dobi između 22 i 24 godine, dok su 2017. godine najviše razine naklonosti nasilnoj radikalizaciji pokazivali studenti u dobi između 19 i 22 godine. Iz rezultata je vidljivo da se s vremenom smanjila dob kada se očituju najviše razine naklonosti nasilnoj radikalizaciji što treba uzeti u obzir prilikom izrade proturadikalizacijskih programa. Unatoč tomu što postoji niz faktora koji nekoga čine ranjivijim na radikalizaciju, ne postoji jasan profil osobe koja je ranjiva na radikalizaciju. Lyons-Padilla i sur. (2015:1) navode da se migranti koji se ne identificiraju niti sa kulturom iz koje potječu niti sa kulturom u kojoj žive, osjećaju marginalizirano, a ako na to dodamo i iskustva diskriminacije, to sve može voditi većoj podršci radikalnim ideologijama koje nude osjećaj smisla i svrhe u životu. Sram, poniženje i percipiran nepravedan tretman od strane društva mogu uzrokovati da se ljudi osjećaju kao da gube vlastitu vrijednost, a autori taj osjećaj nazivaju gubitak značaja (Lyons-Padilla i sur. 2015), a taj osjećaj može biti povezan sa većom ranjivošću na radikalizaciju. Istraživanja također pokazuju da ljudima koji se priključuju radikalnim organizacijama nedostaje značenje i smisao u životu te se pridružuju radikalnim organizacijama kako bi pronašli smisao i svrhu u životu (Lyons-Padilla i sur. 2015).

Siegel i sur. (2019:396) tvrde da ranije doživljeni traumatski događaji imaju ulogu u povećavanju ranjivosti na radikalizaciju. Primjeri takvih traumatskih događaja su: iskustvo rata, zatvaranje, smrt voljene osobe, ozljeda, bolest, silovanje, socijalna izolacija itd. (Siegel i sur. 2019:396). Al-Badayneh i sur. (2016b:74-75) tvrde da su studenti osjetljiva, nestabilna, obespravljena, neprilagođena i na neke načine neintegrirana skupina koja se susreće sa brojnim

socijalnim i psihološkim problemima, te ih sve ovo nabrojano čini ranjivima na vanjske utjecaje radikala. Rousseau i sur. (2020:5) pokazali su u svom istraživanju na studentima u Quebecu, da su pripadnici druge i treće generacije migranata, muškarci i mlađi studenti pokazivali veće razine radikaliziranosti, nego što su to pokazivali pripadnici prve generacije, žene i stariji studenti. Istraživanja povezuju i depresiju, te izloženost nasilju sa razinom sklonosti nasilnoj radikalizaciji, više razine depresije i izloženosti nasilju, povezani su sa višim razinama naklonosti nasilnoj radikalizaciji (Rousseau i sur. 2020:6). Al-Badayneh i sur. (2016a:142) pak navode kako relativna izolacija pojedinaca od značajnih drugih (poput prijatelja, lokalne zajednice, obitelji itd.) može oslabiti veze tog pojedinca sa zajednicom i povećati njegove šanse za radikalizaciju.

Religija je isto povezana sa naklonosti nasilnoj radikalizaciji, studenti koji nisu religiozni ostvarivali su više rezultate naklonosti nasilnoj radikalizaciji od studenata koji su se izjašnjavali kao kršćani ili muslimani (Rousseau i sur. 2020:5). Istraživanja karakteristika terorista pokazuju da su se mnogi od njih tek nedavno okrenuli religiji ili su obraćenici (Lyons-Padilla i sur. 2015). Religioznost i poznavanje vlastite religije može biti zaštitni mehanizam za radikalizaciju jer poznavanje religije onemogućuje manipulaciju zloupotrebom dijelova svetih knjiga izvučenih iz konteksta i prikazanima na način koji podupire stajališta onih koji žele radikalizirati. Većina religija propovijeda mir, ljubav, zabranjuje ubojstva, te ako je pojedinac istinski vjernik i vjeruje u taj nauk, onda će se teže okrenuti nasilju jer većina religija osuđuje i zabranjuje nasilje. Tiflati (2016) navodi da religijski identiteti, religijska pismenost i institucionalizirano učenje islamskih principa prilagođeno mladima i modernom okruženju mogu poslužiti kao zaštitni mehanizam za radikalizaciju. No, ponovno povezivanje s Bogom i okretanje religiji najčešće se događa kada ljudi imaju određene socijalne i psihološke probleme, a to znaju pojedinci i skupine koje nastoje radikalizirati mlade te koriste osobne psihološke i socijalne probleme mladih kako bi ih radikalizirali (Al-Badayneh 2016b:75). U Indoneziji, džamije na kampusima kontroliraju islamisti koji koriste priliku za propovijedanje vlastite vizije islama i za regrutiranje studenata, isto tako islamisti studentima pružaju zajednicu, prijateljstvo i identitet, nude sudjelovanje u sportskim klubovima, besplatne obroke, izlete, grupe za učenje itd. (Woodward i sur. 2010:46).

Jedno od najvažnijih sredstava za širenje radikalizacije jesu internet i društvene mreže, a poznato je da su mladi ljudi najviše izloženi radikalizaciji, a mladi su istovremeno i skupina koja je najaktivnija na društvenim mrežama i najviše koristi internet (Siegel i sur. 2019:407), te iako radikalizacija na internetu nije tema ovoga rada, potrebno je istaknuti važnost i moć interneta i društvenih mreža u procesu radikalizacije. Iznimno mnogo radikalnog sadržaja na internetu i lak pristup takvom sadržaju upareni sa društvenom izolacijom mogu pospješiti (samo)radikalizaciju pojedinaca (SOA 2022).

Važan faktor koji može mlade učiniti ranjivima na radikalizaciju je osjećaj nepravde koji je uzrokovan korupcijom, nezaposlenošću, siromaštvom, opresijom aktivista, stigmatizacijom arapskih studenata kao terorista, gledanjem na Arape kao na necivilizirane divljake (Al-Badayneh i sur. 2016b:74). U neuređenim i neizgrađenim državama koje imaju visoku razinu korupcije, društvenih nepravdi i nezaposlenosti, mladi ljudi koji ne mogu uspjeti u takvom društvu podložniji su radikalizaciji. Ovo nam pokazuje da se borba protiv radikalizacije ne vodi samo u obrazovnim institucijama, nego su uzroci i čimbenici koji pospješuju radikalizaciju puno širi od samog obrazovanja i uključuju ozbiljne strukturne društvene probleme. Al-Azhari i Khan (2019:166) navode i da su polarizacija i netolerancija u društvu faktori koji također pospješuju radikalizaciju. Borba protiv radikalizacije mora uključivati i bavljenje uzrocima radikalizacije, terorizma i ekstremizma. Protuteroristička strategija Maroka u borbi protiv radikalizacije i terorizma naglašava važnost obrazovanja i pomaganja mladima u pronalasku posla, te pomaganju marginaliziranim i ostalim članovima društva koji se nalaze u nepovoljnom položaju (Mansour-Ille 2021:668). Obrazovni uspjesi mogu podići očekivanja mladih kada je u pitanju zaposlenje, a ako obrazovani mladi nemaju mogućnosti zaposliti se na radno mjesto koje odgovara njihovim aspiracijama, mogu postati nezadovoljni i ranjivi na radikalizaciju, stoga vlade u svojim politikama moraju uzeti u obzir i tržište rada i organizirati ga na način da može inkorporirati visokoobrazovane, nezaposlene mlade ljude (Sas i sur. 2020). Istraživanje na afganistanskim studentima pokazuje da je većina studenata više zabrinuta za vlastito zaposlenje nakon završetka obrazovanja, nego za ideološke ambicije (Zaman i Mohammadi 2014:10). Ekonomska sfera, tj. zaposlenje i

poštena borba za poslove iznimno su važni u smanjenju ranjivosti na radikalizaciju.

5. Sveučilišta

5.1. Radikalizacija na sveučilištima

Kao što je i navedeno ranije, radikalizacija je najčešća među mladima u dobi između 15 i 30 godina (Siegel i sur. 2019), a upravo su obrazovne institucije mjesta na kojima mladi provode mnogo vremena. Obrazovanje, odnosno pohađanje nastave čini centralni dio u životima većine mladih ljudi. Nakon osnovne škole upisujete srednju školu, a nakon srednje škole možete i studirati na fakultetu. Studenti iz manjih urbanih ili ruralnih krajeva napuštaju svoje obitelji, zajednicu i prijatelje i odlaze na studij u veće gradove gdje se susreću sa drukčijim načinom života, moraju pronaći nove prijatelje, pronaći novu zajednicu, a neuspjeh u svemu tome može dovesti do otuđenosti i psiholoških problema koji će mlade učiniti ranjivijima na radikalizaciju. Studenti se u takvom okruženju mogu naći u rascjepu između dvije kulture, kulture privatnih westerniziranih sveučilišta i tradicionalne kulture obitelji iz koje dolaze (Haider 2017:7). U takvim situacijama studenti se mogu povući i izolirati u svoje etničke, plemenske i regionalne zajednice na fakultetu i izvan njega, a takve vrste izolacije i povlačenja mogu voditi do radikalizacije studenata (Al-Badayneh 2016b:75). Obrazovne su institucije mjesta na kojima se mladi ljudi socijaliziraju za život u društvu, izloženi su vršnjacima, razvijaju se u odrasle ljude i upravo sve to čini sveučilišta pogodnima za određene grupe ili pojedince da na njima provode radikalizaciju. Mladi ljudi posvuda u svijetu vrlo često dolaze na sveučilišta uplašeni, usamljeni i u potrazi za identitetom (Woodward i sur. 2010). Mladi ljudi su u aktivnoj potrazi za identitetom, a u vremenu kada možemo biti sve što poželimo i identiteti više nisu pripisani, neuspjeh u potrazi za identitetom može odvesti mlade ljude u radikalne ili terorističke grupe koji im nude stabilan identitet i smisao. Sveučilišta su prikladna mjesta za traženje nezadovoljnih, naivnih, lakovjernih, nesretnih i gnjevnih ljudi koji se suočavaju sa nezaposlenošću, društvenim nejednakostima i nepravdama (Al-Badayneh i sur. 2016b:68). Al-Badayneh i sur. (2016b:68) ističu da su studenti dobra meta za radikaliziranje jer će i oni sami regrutirati druge studente i širiti radikalnu ideologiju među svojim kolegama. Još odavno je uočena

veza između obrazovanja i terorizma, te su na tu temu provedena i različita istraživanja. Berrebi (2007:37) je istraživao biografije palestinskih terorista kako bi utvrdio postoji li veza između obrazovanja, siromaštva i terorizma, te je otkrio kako 65% terorista (od onih za koje su dostupni podaci o obrazovanju) ima završenu neku vrstu višeg obrazovanja, dok 15% palestinske populacije iste dobi, spola i religije ima završenu istu razinu obrazovanja. Berrebi (2007:42) također navodi kako se i obrazovanje može koristiti za odgoj terorista, a kao primjer navodi odlomke iz udžbenika službenog palestinskog obrazovnog sustava. Škole, fakulteti, nastavnici i profesori mogu kreirati atmosferu u kojoj se učenici i studenti osjećaju sigurno i osjećaju da se uvažavaju njihove potrebe, a ako se učenici ne osjećaju kao dio grupe i nemaju osjećaj pripadanja, mogu se otuditi i okrenuti ponašanjima poput pridruživanja radikalnim grupama (Maraj i sur. 2021:263). Ono što studente također čini lakim metama radikalnih pojedinaca jest činjenica da su studenti „obični” ljudi, što znači da nisu pod posebnim nadzorom službi sigurnosti poput npr. zatvorenika (Al-Badayneh i sur. 2016a:141).

5.2. Sekuritizacija obrazovanja

U Velikoj Britaniji vlasti su odgovornost za radikalizaciju prebacile na sveučilišta zbog toga što nisu u stanju kontrolirati studentske aktivnosti i ne poznaju dovoljno dobro vlastite studente, te se osoblje sada potiče da prepozna znakove radikalizacije kod studenata u akademskom pisanju, sudjelovanju u sveučilišnim društvima itd. (Brown i Saeed 2015:1954). Neka su sveučilišta u Velikoj Britaniji čak i zabranila ženama prekrivanje lica jer se to smatra sigurnosnom prijetnjom, a proturadikalizacijske mjere na sveučilištima obuhvaćaju i težnje da se ograniče i nadziru sveučilišna islamska društva (Brown i Saeed 2015:1959-1960). Na britanskim se sveučilištima događa svojevrsna sekuritizacija sveučilišnog života koja može biti i kontraproduktivna. Bilandžić (2019:291) sekuritizaciju definira kao „društveni proces u kojem se nekom pitanju, pojavi ili problemu pridaje sigurnosno značenje”. Sekuritizacija se događa kada vlast govori o egzistencijalnim prijetnjama s ciljem pridobivanja publike, tj. društva u pogledu kršenja ustanovljenih normi i političke prakse te toleriranja uvedenih izvanrednih mjera koje inače društvu nisu prihvatljive

(Bilandžić 2019:291). Kada vlast ponudi mjere koje selektivno ograničavaju slobode osoba koje imaju drukčije poglede na svijet od naših, u ovom slučaju su to muslimanski studenti imigranti, kako bi ostvarila sigurnost i eliminirala egzistencijalne prijetnje, većina društva će prihvatiti te mjere iako one ograničavaju slobode koje se inače podrazumijevaju (Cram 2012:24). Sveučilišni život i iskustvo postaju egzistencijalna prijetnja budući da se na sveučilištima „stvaraju” teroristi, te je tu egzistencijalnu prijetnju potrebno ukloniti izvanrednim mjerama poput zabrana prekrivanja lica, nadzora nad sveučilišnim društvima, ograničavanjima slobode govora. Te mjere predstavljaju kršenje redovnih normi poput slobode govora ili prava na izbor odjeće, te čije kršenje inače nije prihvatljivo društvu, no budući da se ovdje radi o egzistencijalnoj prijetnji, društvo prihvaća te izvanredne mjere. Studentski i sveučilišni život se promatra, nadzire, kontrolira, zabranjuju se nastupi govornicima, tj. koriste se metode koje inače koriste policija, obavještajne službe i ostale institucije represivnog aparata ističući tako navodnu ozbiljnost prijetnje za društvo koja dolazi sa sveučilišta. No, ovi pokušaji da se izvanrednim mjerama sveučilište učini sigurnijim mjestom imaju kontraproduktivan učinak budući da se muslimanke kojima je zabranjeno prekrivanje lica zbog tih mjera osjećaju nesigurnije (Brown i Saeed 2015). Studenti muslimani koji se moraju konstantno boriti za pravo na postojanje njihovih islamskih društava, a pravo na slobodno udruživanje je jedno od temeljnih prava u demokratskim državama, te druga ograničenja koja se nameću muslimanskim studentima i studenticama mogu dovesti do toga da se muslimanski studenti osjećaju diskriminirano i marginalizirano, a poznato je da iskustva diskriminacije i osjećaj marginalizacije čine pojedince ranjivijima na radikalizaciju (Lyons-Padilla i sur. 2015). Takva antiislamska retorika pomaže narativu islamističkih radikalnih skupina koje tvrde da su zapadne zemlje nastrojene protiv islama i pomaže privući muslimane koji se osjećaju diskriminirano i marginalizirano i traže način kako da vrate smisao svom životu (Lyons-Padilla i sur. 2015).

5.3. Proturadikalizacija i deradikalizacija na sveučilištima

U kontekstu obrazovnih institucija, tj. sveučilišta, provođenje proturadikalizacije i deradikalizacije se preklapa. Programi i mjere koje se provode s ciljem sprječavanja radikaliziranja studenata, moraju uzeti u obzir da je

određeni postotak studenata već radikaliziran i da je potrebno provoditi deradikalizacijske mjere. Istraživanje Al-Badayneha i sur. (2016a:143) pokazalo je da više od pola studenata vjeruje da je jedini način za reforme društva pritisak, te da sa političkim protivnicima ne treba raspravljati. Isto istraživanje pokazalo je da više od pola studenata smatra da religijski lideri moraju biti jedini izvor moći i autoriteta u državi (Al-Badayneh i sur. 2016a). Istraživanje Rousseau i sur. (2020) na studentima u Quebecu u Kanadi, koje su proveli u dvije vremenske točke pokazuje stabilnu razinu naklonosti studenata nasilnoj radikalizaciji. Iqbal i Mahmood (2021:8-12) otkrili su da čak 72% pakistanskih studenata smatra da šerijatski zakon treba biti temeljni zakon u Pakistanu, a 60% studenata protivi se sekularizaciji Pakistana. Haiderovo (2017:49-50) istraživanje studenata privatnih sveučilišta u Bangladešu pokazalo je da 46% studenata podržava ideju korištenja nasilja za ostvarenje nadmoći islama u svijetu, a čak 57% studenata misli da je nasilni džihad prihvatljiva opcija za uspostavljanje šerijatskog zakona. Rezultati ovih istraživanja pokazuju nam da je nezanemariv dio studenata već radikaliziran i da je potrebno provesti i mjere s ciljem deradikalizacije, te proturadikalizacije kako bi se prevenirala daljnja radikalizacija studenata. Istraživanje Rousseau i sur. (2020) pokazalo je da sve mlađi pojedinci dolaze u opasnost od radikalizacije pa je jedan od prijedloga da se preventivni programi trebaju početi primjenjivati od kraja osnovne škole, tijekom srednjoškolskog obrazovanja, te nastaviti na fakultetu. Prije nego što navedemo primjere proturadikalizacijskih mjera, važno je istaknuti da su uzroci terorizma i radikalizacije različiti u različitim društvima, te stoga programi i preventivne mjere trebaju biti oblikovane s obzirom na specifične potrebe i zahtjeve okoline u kojoj se provodi proturadikalizacija i deradikalizacija (von Hippel 2006:26).

Osim represivnih mjera poput zabrana prekrivanja lica, nadzora nad studentskim društvima, provjeravanja gostujućih predavača i zabrana ako se procjeni da su radikalni, u različitim dijelovima svijeta primjenjuju se proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere koje kroz obrazovanje i različite programe nastoje učenike i studente učiniti otpornijima na radikalizaciju ili ih deradikalizirati. Npr. različite islamske visokoškolske institucije u Indoneziji su primijenile model međureligijske pismenosti (Ali i sur. 2021). Međureligijska pismenost obuhvaća „znanje o religiji, sposobnost za razumijevanje praksi ljudi

različitih religija, sposobnost za kreiranje međusobnog razumijevanja i poštovanja religijskih različitosti, te sposobnost ponašati se miroljubivo prilikom interakcije s ljudima različitih religija bez da se mora žrtvovati nečija religijska tradicija ili identitet” (Gurlesin i sur. 2020, prema Ali i sur. 2021:386-387). U okviru učenja međureligijske pismenosti studenti dobivaju zadatke npr. da objasne konfucijanska, islamska, kršćanska i budistička učenja o teologiji, kozmologiji i sociologiji, te su studenti u izvršavanju tih zadataka obavezni posjetiti mjesta bogoštovlja navedenih religija i provesti intervju i različite druge aktivnosti sa redovnicima, svećenicima i ostalim religijskim učenjacima (Ali i sur. 2021:389). Studenti također odlaze na dva mjeseca raditi za opće dobro u kršćanske zajednice gdje komuniciraju s lokalnom zajednicom, odlaze na kršćanske proslave u domove stanovnika sela, za vrijeme rada za opće dobro smješteni su u kršćanskim selima, a kršćanske studente smještaju u iste studentske domove sa muslimanskim studentima u gradovima u kojima studiraju (Ali i sur. 2021). Istraživanje Zamana i Mohammadija (2014:22) na afganistanskim studentima pokazalo je da studenti vjeruju da im je život u studentskom domu i na kampusu u raznolikom, multikulturalnom okruženju omogućio da odbace stereotipe i diskriminatorna vjerovanja o drugim skupinama studenata koja su do tada imali. Učenje međureligijske pismenosti ima značajne proturadikalizacijske i deradikalizacijske učinke, aktivnosti poput učenja na kršćanskim fakultetima i mjestima bogoštovlja, život u kršćanskim zajednicama, uključivanje različitih religijskih vođa u aktivnosti na kampusima, čini studente religijski pismenijima i tolerantnijima prema drugim religijama, teološki dogmatizam pretvara u pluralistički način mišljenja te tako studente čini otpornijima na radikalizaciju i eliminira postojeću radikalizaciju (Ali i sur. 2021).

Al-Badayneh i sur. (2016b:76) predlažu da bi kurikulumi na fakultetima trebali uključivati podučavanje o dijalogu, toleranciji, različitostima i ljudskim pravima. Rousseau i sur. (2020:10) također predlažu da bi fakulteti trebali kroz nastavu promovirati dijalog, toleranciju, dopuštati neslaganje u mišljenjima, različite vizije svijeta i pluralnost identiteta. Proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere moraju spriječiti nastanak dogmatskog načina mišljenja među studentima i razvijati kritičko mišljenje i samokritiku (Morgades-Bamba i sur. 2018:13). Moghaddam (2005:167) ističe da je crno-bijelo kategoriziranje

svijeta u „mi protiv njih” i „dobro protiv zla” bitan faktor za postajanje teroristom (važno je istaknuti da takvo kategoriziranje svijeta nije dovoljan uvjet za postajanje teroristom!) i za penjanje na više katove u njegovom modelu radikalizacije te smatra da je potrebno boriti se pomoću obrazovanja protiv takvog pogleda na svijet i tako prevenirati radikalizaciju i terorizam.

S obzirom na rezultate istraživanja Rousseau i sur. (2020) koji su pokazali da je depresija povezana sa višim razinama naklonosti nasilnoj radikalizaciji, a 39% studenata u prvoj fazi istraživanja i 43% studenata u drugoj fazi istraživanja pokazalo je značajnu razinu depresije, proturadikalizacijske mjere morale bi obuhvaćati i ovaj problem. Fakulteti i škole bi u suradnji sa psiholozima i liječnicima mogli organizirati kampanje koje bi poticale depresivne studente da potraže pomoći, te kampanje s ciljem destigmatizacije osoba s depresijom. Različite akcije s ciljem promoviranja psihološkog zdravlja studenata pomogle bi i u smanjenju ranjivosti na radikalizaciju.

Lyons-Padilla i sur. (2015) sugeriraju da bi uspješna integracija i prihvaćanje muslimana u zapadnim društvima te pomoć muslimanima u očuvanju njihove vlastite kulture moglo pomoći u sprječavanju radikalizacije te skupine ljudi. Fakulteti bi se trebali posvetiti integracijskim programima, raditi na prihvaćanju studenata imigranata, boriti se protiv diskriminacije i marginalizacije studenata imigranata te na taj način također doprinijeti sprječavanju radikalizacije.

6. Medrese

Riječ medresa ima dva značenja, u uobičajenoj uporabi znači „škola”, a prema sekundarnom značenju, medresa je „obrazovna institucija koja pruža obrazovanje u islamskim predmetima poput Kurana, hadisa (izreke proroka Muhameda), fikha i islamskog prava” (Zaki 2019:2). Povijesno postoje četiri različite razine medresa (Alam 2003:2123). Prva razina nudi osnovno obrazovanje koje uključuje učenje Kurana i obaveznih dnevnih molitvi, druga razina uključuje učenje čitanja i pisanja, na trećoj razini se uči o religijskim pravilima poput hadža, posta, zekata i dr., na ovoj razini se stječu i znanja potrebna za obavljanje državne službe (Alam 2003:2123). Na najvišoj, četvrtoj razini, obrazovali su se oni koji su željeli ostvariti akademsku karijeru ili raditi u vjerskim i pravnim institucijama te

su pojedinci koji su završili četvrtu razinu osposobljeni izdavati fetve, pružati instrukcije u religijskim znanostima, baviti se sudskim poslovima itd. (Alam 2003:2123). Medrese se razlikuju od regije do regije, te različite denominacije imaju svoje medrese koje podučavaju interpretaciju islamskih tekstova u skladu sa vjerovanjima te specifične denominacije (Malla 2021). Budući da se medrese razlikuju u različitim državama i regijama, tako postoje i različita uređenja razina obrazovanja u medresama. U suvremenom arapskom jeziku pojam medresa se može odnositi i na instituciju koja pruža predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, a i na obrazovne institucije koje pružaju visoko obrazovanje¹ (Moosa 2015:3). Moosa (2015:3) navodi da se u medresama koje pružaju visoko obrazovanje podučavaju religijski službenici te stručnjaci islamske teologije i prava. Početak islamskog obrazovanja datira u vrijeme širenja islama, a povezan je sa potrebom za učenjem vlastite religije i učenjem kako pravilno prakticirati vlastitu religiju te za učenjem muslimanske vjere preobraćenika na novoosvojenim teritorijima pod islamskom vladavinom (Malla 2021:1173). U medresama, neformalnim obrazovnim institucijama, učenici, kao i u suvremenim formalnim školama, provode većinu svojih formativnih godina, te su zato značajne u kontekstu radikalizacije i proturadikalizacije jer su osobe u tim godinama posebno ranjive na radikalizaciju (Malla 2021). Medrese se financiraju samostalno od donacija i zekata (obavezne donacije za sve muslimane), što ih čini neovisnima od država u kojima djeluju pa države i ministarstva obrazovanja u većini slučajeva nemaju utjecaja na kurikulum tih medresa, što znači da donatori mogu utjecati na kurikulum budući da opstanak medresa ovisi o njima. Medrese obično nude besplatno školovanje, smještaj i hranu, te su često jedina opcija najsiromašnijim učenicima kojima roditelji ne mogu priuštiti drukčiju vrstu obrazovanja, a često su i jedina dostupna obrazovna mogućnost na područjima gdje vlada nema čvrstu kontrolu (Malla 2021). Obrazovanje u medresama je namijenjeno isključivo muškarcima, no u suvremeno doba dolazi do širenja odvojenih medresa koje su namijenjene za obrazovanje djevojaka (Moosa 2015:2). Medrese su često kritizirane zbog kvalitete i vrste obrazovanja kojeg nude, budući da su fokusirane na učenje arapskih pravila i odlomaka svetih knjiga

¹ Zbog toga se u naslovu ovoga diplomskog rada riječ „visoko“ nalazi u zagradi jer se pojam medresa može odnositi i na institucije koje ne pružaju visoko obrazovanje. Ovaj rad se bavi medresama koje pružaju visoko obrazovanje te koje su zbog toga usporedive sa sveučilištima.

napamet bez ikakve mogućnosti primjene naučenih vještina u praksi (Choudhury 2017:12). U Afganistanu su medrese čak i najraširenija obrazovna institucija (Choudhury 2017:1). No, postoje i medrese koje osniva država ili koje su prijavljene nadležnim vlastima za znanost i obrazovanje. Zaki (2019:7) navodi tri vrste medresa koje postoje u Afganistanu, a to su javne medrese (osnovala ih je država, država ih financira i podučavaju prema službenom kurikulumu kojeg su odobrile vlasti za znanost i obrazovanje), privatne medrese koje su registrirane vlastima (podučavaju prema službenom kurikulumu, ali mogu dodati 15% svojih predmeta) i privatne medrese koje nisu registrirane vlastima za znanost i obrazovanje (nalaze se u područjima gdje vlada nema kontrolu). Interes svjetske javnosti i država za medrese javlja se nakon napada na WTC 11. rujna 2001. godine, religijsko obrazovanje u Afganistanu i Pakistanu, regrutiranje učenika u medresama od strane talibana i brojni teroristički napadi skreću pozornost na radikalizaciju u medresama (Borchgrevink 2013).

6.1. Povijest medresa i radikalizacije u Afganistanu i Pakistanu

Tijekom sovjetske okupacije Afganistana između 1979. i 1989. godine, brojne medrese na afganistansko-pakistanskoj granici koje su pohađale afganistanske izbjeglice u Pakistanu, postaju politizirane i militantno nastrojene (Borchgrevink 2013:73). Nakon sovjetske okupacije, milijuni afganistanskih izbjeglica potražili su utočište u Pakistanu, a stotine medresa osnivaju se kako bi se brojne izbjeglice mogle obrazovati, a 1990-ih će iz udruženja tih medresa sa afganistanskim pokretom otpora nastati pokret Talibana (Malla 2021:1181). Poznato je da je većina talibanskih vođa i članova pohađala medrese (Zaki 2019). Kasnije će iz afganistanskog džihadističkog pokreta, čiji su članovi radikalizirani u vojnim kampovima maskiranima u medrese nastati i teroristička organizacija Al-Qaida (Malla 2021). Ulogu u radikaliziranju Afganistanaca u medresama kako bi se borili u džihadu protiv Sovjeta imale su i Sjedinjene Američke Države. *University of Nebraska* je pomoću *United States Agency for International Development* (USAID) osnovalo Edukacijski centar za Afganistan u Pakistanu u kojem su radili afganistanski mudžahedini na razvijanju kurikuluma, udžbenika i ostalih nastavnih materijala za medrese koje su trebale pripremati borce za rat sa

Sovjetima (Malla 2021). Udžbenici i nastavni materijali koji su nastali u tom centru obiluju propagandom i militantnim slikama (u svim predmetima koji su se podučavali poput jezika, matematike itd.) s ciljem da učenicima u medresama uz afganistansko-pakistansku granicu prenesu militantne vrijednosti kako bi se odlučili pridružiti borbi za oslobođenje Afganistana od sovjetske okupacije (Malla 2021). Udžbenici nastali u Edukacijskom centru za Afganistan bili su u optjecaju u medresama i nakon završetka sovjetske okupacije zbog svoje usmjerenosti na nasilje, ubijanje i mržnju korišteni su za radikalizaciju učenika i nakon sovjetske okupacije (Choudhury 2017:11).

6.2. Radikalizacija u medresama

Jedan od faktora koji medrese čini pogodnima za radikalizaciju jest činjenica da su to neformalne institucije koje država ne nadgleda (važno je istaknuti da se radikalizacija može događati i u medresama koje država kontrolira, npr. u neformalnim grupama za učenje koje organiziraju nastavnici (Woodward i sur. 2010)) te koje samostalno određuju vlastiti kurikulum, odabiru zaposlenike (učitelje, odgojitelje itd.), te se samostalno financiraju. Terorističke organizacije, bogati radikalni pojedinci ili strane sile mogu dakle financirati medrese i u njima organizirati kurikulum kako bi on odgovarao ideologiji koju financijer zastupa i želi širiti. Naveden je ranije primjer Sjedinjenih Američkih Država koje su financirale izradu udžbenika za medrese kojima je cilj bio usađivanje militantnih vrijednosti za borbu protiv Sovjeta (Malla 2021). No, SAD nisu jedina strana sila koja je financirala medrese u Afganistanu i Pakistanu, poznato je da je Saudijska Arabija financirala islamističke medrese koje su nastale tijekom afganistanskog džihada protiv Sovjeta (Borchgrevink 2013:74). Saudijska vlast, bogati pojedinci i humanitarne organizacije dodjeljuju razvojnu pomoć, stipendije, subvencije i druge vrste financijskih pomoći medresama i drugim obrazovnim institucijama koje podučavaju saudijsku verziju vehabijskog islama (Woodward i sur. 2010:37). Budući da su muslimani podijeljeni u denominacije (na sunite, šijite itd.), države koje su dominantno sunitske ili šijitske također mogu koristiti medrese za širenje vlastite verzije islama. Npr. u Punjabu sve četiri denominacije koje žive na tom prostoru imaju vlastite medrese koje podučavaju vlastitu verziju islama, te o

učenjima drugih denominacija govore negativno i daju učenicima za čitanje tekstove koji opovrgavaju učenja ostalih denominacija (Ramzan 2015). U Afganistanu, talibani od svog nastanka koriste medrese za regrutiranje boraca (Borchgrevink 2013).

Čak i u radikalnim medresama radikalna učenja nisu dio službenog kurikulumu. Radikalne medrese se razlikuju od običnih po tome što u njima obično postoje neformalne grupe za učenje organizirane od strane nastavnčkog osoblja u kojima studenti raspravljaju o temama koje nisu dio službenog kurikulumu, a koje mogu uključivati religijske i radikalne političke teme, te takve grupe postoje i u sekularnim i islamskim srednjim školama, na sveučilištima i u džamijama (Woodward i sur. 2010).

Na čelu malih medresi nalazi se lokalni imam, a ako su medrese veće, nekoliko imama iz okolnih džamija rade kao učitelji (Borchgrevink 2013), što znači da ako je lokalni imam radikaln, on može vrlo lako koristiti svoju poziciju ravnatelja ili glavnog učitelja za radikaliziranje učenika.

6.3. Usporedba medresa i paradžemata u jugoistočnoj Europi

U društvenim i humanističkim znanostima komparacije se provode od samih početaka disciplina. Landman (2003:3) navodi četiri najvažnija cilja kompariranja koja postoje istovremeno u komparativnim studijama, a ovisno o istraživanju, na nekom od ciljeva može biti veći naglasak. Četiri najvažnija cilja kompariranja su kontekstualna deskripcija, klasifikacija, testiranje hipoteza i predviđanje (Landman 2003). Kontekstualna deskripcija podrazumijeva „proces opisivanja političkih fenomena ili događaja u nekoj državi ili grupi država” (Landman 2003:4) te joj je cilj prikupiti što više znanja o proučavanom fenomenu. Svako sustavno istraživanje mora početi sa kvalitetnom deskripcijom kako bismo se mogli baviti ostalim trima ciljevima komparacija (Landman 2003:4). Klasifikacija označava „uspostavljanje različitih konceptualnih klasifikacija s ciljem grupiranja velikog broja država, političkih sustava, događaja itd. u različite kategorije s prepoznatljivim i dijeljenim karakteristikama” (Landman 2003:4). Kontekstualna deskripcija i klasifikacija doprinose testiranju hipoteza koje podrazumijeva definiranje varijabli, predlaganje veza između varijabli te

izgradnju teorija (Landman 2003:5). Najteži cilj usporedbe jest predviđanje koje podrazumijeva „iznošenje pretpostavki o ishodima u drugim zemljama koje se temelji na generalizacijama iz početnih usporedbi ili iznošenje tvrdnji o budućim političkim ishodima” (Landman 2003:10). I usporedbe u ovom radu nastoje deskripcijom opisati proučavane fenomene i prikupiti što više znanja o njima, doprinijeti testiranju postavljenih hipoteza i pokušati pretpostaviti što će se u budućnosti događati s proučavanim fenomenima.

Kao što je navedeno i ranije u ovom radu, osim medresa koje osnivaju države i kontroliraju nadležne institucije za znanost i obrazovanje, postoje i medrese koje nisu prijavljene nadležnim institucijama niti podučavaju prema službenom kurikulumu. Takve neprijavljene medrese iznimno su pogodne za radikalizaciju učenika budući da ne postoji državna kontrola nad onim što se u takvim medresama događa, no to ne znači da se u medresama koje osnivaju i kontroliraju države ne može dogoditi radikalizacija učenika. I u prijavljenim medresama neki nastavnici mogu organizirati neformalne grupe za učenje na kojima će se govoriti o radikalnim temama koje nisu dio službenog kurikuluma i tako radikalizirati učenike ili se radikalizacija može događati na različitim izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima. Usporediv slučaj sa prijavljenim i neprijavljenim medresama jesu džamije koje Islamska zajednica kontrolira i džamije koje ne kontrolira (paradžemati) u zemljama jugoistočne Europe. Dyrnishi (2017:29) navodi da je u Albaniji postojalo oko 200 džamija (paradžemata) koje albanska islamska zajednica ne kontrolira i tvrdi da su paradžemati jedna od najvažnijih mjesta na kojima se događa radikalizacija pojedinaca koji će kasnije otići ratovati u Siriju. U Bosni i Hercegovini 38 paradžemata je pregovaralo s Islamskom zajednicom o pridruživanju Islamskoj zajednici i nakon pregovora samo 14 ih je odlučilo pridružiti se Islamskoj zajednici dok su ostali nastavili djelovati samostalno (Jusić 2017:55-56). Najvažniji način radikalizacije pojedinaca u BiH jesu okupljanja koja se najčešće događaju u privatnim domovima i paradžematima (Jusić 2017:56). Paradžemati u BiH osim religijske uloge zadovoljavaju i niz potreba koje nefunkcionalne državne institucije ne uspijevaju zadovoljiti. Zajednice i organizacije koje osnivaju paradžemate osnivaju i vrtiće, škole, humanitarne organizacije, skloništa za žene žrtve obiteljskog nasilja te zdravstvene ustanove (Jusić 2017:56). Medrese

u južnoj Aziji i ostalim dijelovima muslimanskog svijeta također zadovoljavaju niz drugih potreba osim obrazovanja i duhovnih potreba. Medrese svojim studentima osiguravaju smještaj, hranu te različite izvannastavne aktivnosti. Primjetan je niz sličnosti neprijavljenih medresa i paradžemata: obje institucije često se nalaze u područjima u kojima vlast nema potpunu kontrolu i gdje ne uspijeva zadovoljiti različite društvene potrebe, obje institucije nisu prijavljene nadležnim tijelima (nisu dio Islamske zajednice ili nadležnih vlasti za znanost i obrazovanje), zadovoljavaju čitav niz socijalnih potreba poput obrazovanja, duhovnih potreba, prehrane, stanovanja, zdravstva itd., te se u njima može događati radikalizacija. Ova usporedba nam otkriva i određenu vezu radikalizacije i ispunjavanja osnovnih socijalnih potreba. Medrese pohađaju najsiromašniji studenti iz područja u kojima vlast ne uspijeva zadovoljiti osnovne socijalne potrebe te koji si ne mogu priuštiti drukčije obrazovanje dok paradžemati također zadovoljavaju potrebe koje vlast u državama zapadnog Balkana ne uspijeva zadovoljiti. Istraživanja su pokazala da se u paradžematima u državama zapadnog Balkana uglavnom radikaliziraju neobrazovani, siromašni, obespravljeni pojedinci iz ruralnih područja u državama sa disfunkcionalnom javnom administracijom, visokom stopom nezaposlenosti i korupcije (Azinović 2017, Perešin 2017, Kursani i Fetiu 2017). Očito je da je nemogućnost zadovoljenja osnovnih potreba rizični faktor za radikalizaciju te da su najsiromašniji i najobespravljeniji skloniji prihvatiti radikalna učenja ako im oni koji propovijedaju radikalna učenja pomognu u zadovoljenju osnovnih socijalnih potreba. Još jednom se pokazuje da borba protiv terorizma i radikalizacije mora uključivati i rješavanje strukturnih društvenih problema koji nisu direktno vezani uz terorizam, a čije postojanje olakšava terorističkim organizacijama i radikalnim skupinama širenje svoje ideologije i regrutiranje članova.

6.4. Primjeri radikalizacije u medresama i preuveličavanje problema

Bergen i Pandey (2006) u svom su istraživanju 79 terorista koji su odgovorni za napade na WTC 1993., američka veleposlanstva u Africi 1998., napade 11. rujna 2001., napade u Baliju 2002. i u Londonu 2005., otkrili da je samo 11% terorista koji su sudjelovali u tim napadima pohađalo medrese, dok ih

je 54% imalo neku razinu visokog obrazovanja. Isto istraživanje pokazalo je snažnu korelaciju između tehničkog obrazovanja i terorizma, pokazujući da je za izvođenje terorističkih napada velikih razmjera potrebno i poznavanje tehnologije, a takva se vrsta obrazovanja ne nudi u većini medresa (Bergen i Pandey 2006).

U Indoneziji radikalne medrese poput al-Mukmin, Lukman al-Hakim i al-Islam imaju važnu ulogu u kadroviranju za terorističke organizacije poput Jemaah Islamiyah (JI) (Atran i sur. 2008). Većinu terorističkih napada Jemaah Islamiyah poput napada na Badnjak 2000., Bali 2002., napad na Jakarta Marriott hotel 2003. i napad na australsko veleposlanstvo 2004. su činile i vodile osobe povezane s radikalnim medresama (Atran i sur. 2008:1). Od ukupno 27 terorista koji su sudjelovali u bombaškom napadu u Baliju 2002., 16 ih je ili pohađalo ili su na neki način povezani sa radikalnim medresama (Atran i sur. 2008:2).

Nakon napada na WTC 11. rujna 2001. medrese su u javnosti stereotipizirane i ocrnjivane kao „tvornice terorizma”, „utočišta terorizma” ili kao „centri za širenje terorizma” (Malla 2021:1170). Važno je istaknuti kako nisu sve medrese povezane sa radikalizacijom i terorizmom, štoviše većina medresa nije povezana sa radikalizacijom i terorizmom. A kao što je i istaknuto ranije, većina terorista koja je organizirala i provela najveće terorističke napade na Zapadu, nisu pohađali medrese nego sekularna sveučilišta. Ne postoje dokazi o općenitoj korelaciji medresa i terorizma, ali postoje statistički dokazi (za Indoneziju i Maleziju) da su radikalne medrese povezane sa terorizmom i podrškom nasilju (Atran i sur. 2008:2). Medrese su iznimno bitan dio muslimanskog socioreligijskog života jer pružaju osnovno znanje potrebno za pravilno prakticiranje religije i doprinose održavanju tradicionalnih islamskih vrijednosti (Malla 2021:1183). Upravo zato što su iznimno važne muslimanima, a i iznimno su rasprostranjene, medrese neće nestati ili izgubiti utjecaj u budućnosti stoga je potrebno razvijati proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere kako bi se spriječila daljnja radikalizacija učenika u medresama i omogućilo kvalitetno islamsko obrazovanje učenicima.

6.5. Proturadikalizacija i deradikalizacija u medresama

Kada su u pitanju afganistanske medrese, vlast kroz reforme želi poboljšati, tj. uspostaviti nadzor nad medresama i nad kurikulumima i nastavnim materijalima koji se u medresama koriste, te smanjiti broj afganistanskih učenika koji se odlaze obrazovati u pakistanske medrese (Borchgrevink 2013:81). Države trebaju početi financirati medrese, proizvesti službene udžbenike i nastavne materijale koji će se koristiti u medresama, uspostaviti nadzor nad zapošljavanjem, odnosno zapošljavati samo kvalificirani kadar, sankcionirati pokušaje radikaliziranja učenika, nadzirati rad medresa inspekcijama. Budući da su medrese iznimno raširene u islamskim društvima, a vrlo često i jedine dostupne obrazovne mogućnosti širokim slojevima stanovništva, te smatramo da se to neće u skorije vrijeme promijeniti, vrlo je važno da vlasti uspostave kontrolu i nadzor nad radom i kurikulumima medresa kako bi se spriječila radikalizacija učenika.

Atran i sur. (2008:4) predlažu da bi se vlasti trebale fokusirati na prikupljanje obavještajnih podataka u medresama za koje je poznato da su kod njih „odgojeni” teroristi te tako uništiti mreže koje predstavljaju bazu za buduće terorističke napade. Ovakav oblik prevencije se dakle treba koristiti samo u medresama za koje postoje dokazi da su povezane sa teroristima.

I ranije je isticano kako religijsko obrazovanje i poznavanje vlastite, ali i drugih religija ne pogoduje radikalizaciji, nego služi kao zaštitni mehanizam protiv radikalizacije. Učenici u medresama u Indoneziji (medrese se u Indoneziji zovu pesantren) uče da postoji više priznatih načina za prakticiranje muslimanske vjere, različitih religijskih rituala i praksi, što predstavlja proturadikalni diskurs koji može značajno smanjiti ranjivost na radikalizaciju (Woodward i sur. 2010:33). Radikalna propaganda uglavnom se temelji na citatima Kurana i Hadisa (izreke proroka Muhameda) koji su izvučeni iz konteksta i odnose se na džihad, te su prezentirani mladima koji ne znaju arapski i ovise o indonezijskim prijevodima i usmenim pripovijestima radikala o tome što piše u Kuranu (Woodward i sur. 2010). Stoga je mlade koji nisu religijski obrazovani ili ne poznaju dobro vlastitu religiju moguće zavarati citatima koji su izvučeni iz konteksta i koje radikalni pojedinci ili skupine tumače na način koji njima odgovara. Indonezijske medrese također organiziraju nogometne utakmice sa

lokalnim isusovačkim školama kako bi poticali međureligijsku komunikaciju, također potiču slavljenje lokalne muslimanske kulture jer se radikalne skupine uglavnom protive lokalnim, kulturno specifičnim muslimanskim proslavama jer vjeruju da je sudjelovanje u takvim proslavama suprotno načelima islama (Woodward i sur. 2010). Sudjelovanje u takvim javnim proslavama i procesijama pomaže u izgradnji zajednice i socijalnih veza koje su bitne jer znamo da su otuđeni i izolirani pojedinci ranjiviji na radikalizaciju.

Indonezijske medrese također smatraju da je mladima iznimno bitno zabavljati se pa u svoje proturadikalizacijske mjere uvrštavaju i zabavu, koja je povezana sa javnim proslavama. Primjer takve proslave je Takbir Keliling kojom se obilježava kraj Ramazana te tada mladi koji pohađaju medrese sudjeluju u povorkama na ulicama sela i gradova, pjevaju, slušaju bubnjarske bendove koji se natječu na takvim proslavama i slave kraj ramazanskog posta (Woodward i sur. 2010:43). Kao što je navedeno i u definicijama proturadikalizacije i deradikalizacije, ti procesi su kulturno specifični, što znači da se proturadikalizacijske i deradikalizacijske metode konstruiraju s obzirom na društveni, kulturni, religijski, politički kontekst u kojem se provode. To bi značilo da metodu sa sudjelovanjem na lokalnim proslavama na kojima se mladi zabavljaju možda nije moguće primijeniti kao proturadikalizacijsku metodu u drugim dijelovima svijeta. Također proturadikalizacijske mjere koje se primjenjuju za sprječavanje islamske radikalizacije nisu pogodne za sprječavanje npr. ekstremno desničarske radikalizacije.

7. Usporedba radikalizacije i proturadikalizacije na sveučilištima i medresama

Mladi koji se obrazuju na sveučilištima i medresama su podjednake dobi stoga su psihološki faktori vezani uz adolescenciju, tranzicijski period u psihološkom razvoju čovjeka jednaki za studente i u medresama i na sveučilištima. Rizični faktori poput depresije, izloženosti traumatskim događajima, osjećaj diskriminacije, marginalizacije, otuđenost, percipirana nepravda i korupcija u društvu, nedostatak zajednice mogu pogađati i studente na sveučilištima i u medresama. Odlazak od kuće, nedostatak prijatelja, društvena

izolacija također mogu negativno utjecati i studente na sveučilištima i u medresama. Ono što se razlikuje kod studenata na sveučilištima (pogotovo onih na Zapadu i u drugim razvijenijim dijelovima svijeta) i kod studenata u medresama u siromašnim i nerazvijenim dijelovima svijeta jest pristup internetu. Internet je važan čimbenik prijenosa i širenja radikalne propagande te studenti koji imaju neograničen pristup internetu mogu biti više izloženi radikalnoj propagandi od studenata koji nemaju pristup internetu. Nadalje, javna sveučilišta osnivaju i kontroliraju države, tj. ministarstva obrazovanja dok su medrese neformalne obrazovne institucije koje država uglavnom ne osniva i ne može utjecati na kurikulum, na izbor nastavnika ili nastavnih materijala što olakšava pojedincima ili skupinama da pokušaju radikalizirati studente. Važno je istaknuti da postoje i medrese koje osnivaju države i medrese koje su prijavljene u ministarstva obrazovanja i ministarstva im osiguravaju kurikulume tako da tvrdnja da države nemaju utjecaja na kurikulume i zapošljavanje u medresama nije točna za sve medrese. Neformalne grupe za učenje koje organizira nastavno osoblje i na kojima se raspravlja o temama koje nisu dio službenog kurikuluma, a mogu uključivati i radikalne teme te mogu predstavljati bitan faktor u radikalizaciji, mogu se pojaviti i na sveučilištima i u medresama (Woodward i sur. 2010).

Što se tiče proturadikalizacije, medrese su religijske obrazovne institucije pa se na njima uči i o vlastitoj religiji, čitaju se svete knjige, uči se kako pravilno prakticirati vlastitu religiju itd. Za razliku od medresa, na modernim, sekularnim sveučilištima se ne uči o religiji i ne prakticira se religija. Istraživanja (Woodward i sur. 2010, Ali i sur. 2021) pokazuju da međureligijska pismenost i religijsko obrazovanje čini mlade otpornijima na radikalizaciju. Proturadikalizacija je, kao što navodi Bilandžić (2019:222), „socijalno i kulturno kontekstualna” pa se strategije koje se koriste u islamskim društvima ne mogu samo preuzeti i primijeniti na zapadna društva i obratno. Također, kada govorimo o radikalizaciji u medresama govorimo o islamskoj radikalizaciji, dok se na zapadu na sveučilištima i obrazovnim institucijama države uz islamsku radikalizaciju suočavaju i sa ekstremno desničarskom radikalizacijom.

8. Radikalizacija u zemljama jugoistočne Europe

Kao što je i navedeno ranije, radikalizacija je kulturno specifična te se u različitim dijelovima svijeta odvija na različite načine, te stoga i proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere treba razvijati s obzirom na karakteristike procesa radikalizacije. Iako su radikalizacija i rizični faktori za radikalizaciju slični kao i u ostalim dijelovima Europe ipak se donekle razlikuju u zemljama jugoistočne Europe. Azinović (2017:12) je proučavao strane borce koji su iz zemalja zapadnog Balkana otišli ratovati u Siriju te došao do zaključka da im je zajedničko: posjedovanje kriminalnog dosjea, dolaze iz disfunkcionalnih obitelji, nezaposleni su, imaju nisku razinu obrazovanja i psihičke probleme. Karakteristike država zapadnog Balkana poput nesposobnosti i neodgovornosti politike, nepotizma, korupcije, visoke stope nezaposlenosti i disfunkcionalna administracija također olakšavaju radikalizaciju (Azinović 2017:13). Ono što razlikuje radikalizaciju u zapadnim zemljama od radikalizacije u zemljama zapadnog Balkana jest to što se na Zapadu radikalizacija uglavnom događa među imigrantima koji nisu kvalitetno integrirani u zapadna društva, koji trpe diskriminaciju, nepravdu i nejednakost te koji su socioekonomski marginalizirani dok se u zemljama zapadnog Balkana radikalizacija događa među domaćim stanovništvom (Azinović 2017:12). Iako je u nekim državama u Europi internet najvažnije sredstvo radikalizacije, u državama zapadnog Balkana radikalizacija se najčešće događa u privatnim domovima tijekom okupljanja na kojima prisustvuju članovi obitelji i prijatelji (Azinović 2017:14). Važno mjesto na kojima se provodi radikalizacija na zapadnom Balkanu su džamije koje islamska zajednica ne kontrolira (nazivaju se paradžemati) (Dyrmishi 2017:29). Dyrmishi (2017:29) navodi da u Albaniji djeluje oko 200 takvih džamija (paradžemata). Kursani i Fetiu (2017:84) navode da 80% boraca koji su otišli iz Kosova boriti se u Siriju nema završen fakultet. Vidljivo je da je povezanost obrazovanja i radikalizacije u zemljama zapadnog Balkana drukčija nego što je to uobičajeno. Teroristi iz zapadnog Balkana su u pravilu vrlo slabo obrazovani. Neobrazovanost, nezaposlenost, siromaštvo, neučinkovite institucije i radikalizacija u malim skupinama licem u lice značajke su i uvjeti koje dijele radikalni pojedinci u zemljama zapadnog Balkana. Potrebno je istaknuti da se istraživanja navedena u ovom poglavlju bave pojedincima koji su otišli ratovati u Siriju, otišli su u potrazi

za boljim životom, u kalifat koji će prema ISIL-ovoj propagandi biti idealno mjesto za život muslimana. Smatramo da je moguće da se upravo zbog tog obećanja boljeg života u ovozemaljskom životu uglavnom neobrazovani i siromašni pojedinci radikaliziraju i odlaze u rat u Siriju. Radikalizirani pojedinci koji počinje terorističke udare u vlastitim zemljama, pogotovo ako se radi o samoubilačkim napadima, ne očekuju nikakvu materijalnu korist ni bolji život (eventualno očekuju raj nakon smrti), dok pojedinci koji odlaze u kalifat, „obećanu zemlju” za muslimane očekuju korist i u trenutnom životu.

9. Obrazovanje i terorizam

9.1. (Visoko)obrazovani teroristi

Brojni su primjeri počinitelja terorističkih napada i vođa terorističkih organizacija koji su bili visoko obrazovani i to na modernim, sekularnim sveučilištima, a ovdje će se navesti nekoliko primjera. Svih 12 počinitelja terorističkog napada na WTC 1993. godine imali su neku vrstu fakultetskog obrazovanja (Bergen i Pandey 2006:119). Sedmero od 16 terorista koji su izveli napade na američka veleposlanstva u Keniji i Tanzaniji 1998. pohađalo je fakultete (Bergen i Pandey 2006). Jedan od najvećih terorističkih napada u modernoj povijesti, napad na WTC, 11. rujna 2001. godine planiran je za vrijeme studiranja terorista u Njemačkoj, a sva četvorica pilota koji su vodili napad na WTC završili su fakultete, dok je vođa operacije Muhammad Atta imao doktorat iz urbanog očuvanja i planiranja sa Sveučilišta u Hamburgu (Bergen i Pandey 2006). Vođa al-Qaeda, sin saudijskog milijardera, Osama bin Laden prije nego što se počeo baviti terorizmom, pohađao je Al Thagr High School i King Abdul Aziz University, relativno progresivne obrazovne institucije (Bergen i Pandey 2006). Ayman al-Zawahiri bio je kirurg iz ugledne egipatske obitelji liječnika i znanstvenika koji je također bio i drugi čovjek al-Qaeda odmah iza bin Ladena, a neki stručnjaci vjeruju da je on sudjelovao u organizaciji napada na WTC 11. rujna 2001. (BBC 2022). Saad Aziz, diplomant sa vrhunske sekularne poslovne škole Institute of Business Management (IBA) u Pakistanu, ubio je 2015. godine aktivisticu za građanska prava Sabeen Mehmood (Iqbal i Mehmood 2021:6). Noreen Laghari, studentica Liaqaut University of Medical Sciences koja se pridružila Islamskoj državi, uhićena je 2017. godine u Lahoreu jer je sa još

nekoliko suradnika planirala napade na kršćanske crkve i okupljanja za Uskrs u Lahoreu (Tanveer 2017). Važno je napomenuti da su i devetorica od 22 terorista odgovornih za napade u Baliju 2002. godine pohađali medrese, a petorica su imala fakultetske diplome (Bergen i Pandey 2006). Krueger (2008) je usporedio pojedince koji su optuženi ili osuđeni za sudjelovanje u terorizmu sa reprezentativnim uzorkom američkih muslimana i otkrio da su teroristi u prosjeku bolje obrazovani i mlađi od američke muslimanske populacije, štoviše u prosjeku je obrazovanje terorista trajalo za jednu godinu duže od prosjeka američkih muslimana (no ta razlika nije statistički značajna) te su među teroristima oni koji su bolje obrazovani bili bliže izvršenju terorističkih napada. No nisu samo pripadnici muslimanskih terorističkih organizacija visokoobrazovani. Veza visokog obrazovanja i terorizma odnosi se i na sekularne terorističke organizacije. Bergen i Pandey (2006:122) navode kako je terorizam kroz povijest uglavnom bio aktivnost više klase, od ruskih anarhista, njemačkih marksista u Bader-Meinhof grupi pa sve do japanske organizacije Aum Shnirikyo. Jedna od vođa njemačke terorističke organizacije Frakcija Crvene Armije (njem. Rote Armee Fraktion), poznate i pod imenom Baader-Meinhof grupa, Ulrike Meinhof studirala je obrazovanje i psihologiju u Marburgu (Aust 2009:13). Nelson Mandela, lider Afričkog nacionalnog kongresa (ANC) pohađao je South African Native College i studirao pravo na University of the Witwatersrand, te je nakon fakulteta položio i kvalifikacijski ispit za odvjetnika (britannica). Vođa talijanske terorističke organizacije Crvene brigade (tal. Brigate Rosse), Renato Curcio, radikalizirao se i počeo baviti terorizmom za vrijeme studija (Hudson 1999:72). Prvo je studirao na Ferrini Institute u Albengi, a nakon toga dobio je stipendiju za studij na Institute of Sociology na Sveučilištu u Trentu gdje se najviše bavio radikalnom politikom, egzistencijalnom filozofijom i marksizmom (bio je uključen i u dvije marksističke studentske grupe) (Hudson 1999:72). Znanstvenici, odvjetnici, informatičari i ostali visoko obrazovani stručnjaci činili su i vodstvo japanskog apokaliptičnog kulta Aum Shinrikyo (Hudson 1999:133). Među izvršiteljima terorističkog napada sarinom na podzemnu željeznicu u Tokyu 1995. godine bili su fizičar, inženjer elektronike, primijenjeni fizičar, liječnik i diplomant primijenjene fizike (Hudson 1999:139-140).

9.2. Kompleksnost veze obrazovanja i terorizma

Do sada su u radu isticani primjeri terorista koji su visoko obrazovani i isticana je veza obrazovanja i terorizma na način da je radikaliziranost ili počinjenje terorističkog napada pozitivno povezano sa razinom obrazovanja. No veza obrazovanja i terorizma puno je složenija od ovoga. Način na koji će obrazovanje utjecati na terorizam nije jednak u svim društvima na svijetu i ovisi o nekim strukturnim uvjetima. Brockhoff i sur. (2015:1187) istraživali su vezu obrazovanja i terorizma za 133 države u periodu između 1984. i 2007. godine i otkrili da terorizam i obrazovanje nisu jednostrano povezani. U državama sa povoljnim uvjetima (ekonomski razvoj i kvalitetne institucije) obrazovanje uklanja socioekonomska i politička nezadovoljstva i smanjuje se pridruživanje terorističkim organizacijama dok u državama sa nepovoljnim uvjetima obrazovanje može olakšati i potaknuti pridruživanje terorističkim organizacijama pojačavajući osjećaje obespravljenosti, frustracije i ljutnje koji su uzrokovani socioekonomskim i političkim problemima (Brockhoff i sur. 2015:1207). Vidljivo je da veza obrazovanja i terorizma nije jednostavna i da na nju utječu i druge varijable, poput strukturnih uvjeta u nekom društvu. Obrazovanje skupa sa socijalnim, psihološkim, ekonomskim i političkim faktorima utječe na ranjivost na radikalizaciju i pridruživanje terorističkim organizacijama i može smanjiti i povećati ranjivost na radikalizaciju ovisno o tome koji uvjeti djeluju u društvu. Visokoobrazovani pojedinci u nerazvijenim društvima sa strukturnim problemima mogu imati problema sa pronalaskom posla koji odgovara njihovim kvalifikacijama i očekivanja te im obrazovanje može pomoći da lakše uoče društvene nepravde i nejednakosti što ih može potaknuti na priključivanje terorističkim skupinama (Brockhoff i sur. 2015). Kompleksnost veze obrazovanja i terorizma pokazuje i val terorizma Nove ljevice koji se događa u Zapadnoj Europi 70-ih godina 20. stoljeća, a u kojem sudjeluju studenti i intelektualci sa sveučilišta te koji se događa u zemljama sa visokim stopama obrazovanosti i sa relativno povoljnim socioekonomskim uvjetima. Zemlje zapadnog Balkana primjer su kada je neobrazovanost povezana sa sudjelovanjem u terorizmu, odnosno odlascima u Siriju i priključivanju ISIL-u. Kursani i Fetiu (2017:84) navode kako 80% pojedinaca iz Kosova koji su se otišli boriti u Siriju nema završen fakultet, dok Šutarov (2017:107) ističe kako je većina makedonskih

boraca koji su stradali u Siriji neobrazovana. Perešin (2017:61) je istraživala žene koje su iz zemalja zapadnog Balkana otišle u Siriju i otkrila da su u prosjeku slabije obrazovane od žena iz zapadnih država koje se pridružile ISIL-u u Siriji. Vidimo kako je neobrazovanost skupa sa lošim uvjetima u zemljama zapadnog Balkana (visoke stope nezaposlenosti, loš obrazovni sustav, neučinkovite institucije, korupcija itd.) (Perešin 2017:62) rizični faktor za radikalizaciju te da obrazovanje nije uvijek pozitivno povezano sa terorizmom. Jedan od mogućih razloga zašto je u slučaju stranih boraca koji odlaze u Siriju iz zapadnog Balkana neobrazovanost i siromaštvo rizični faktor za radikalizaciju jest činjenica da su regruteri i ISIL-ova propaganda obećavali bolji život (ne samo zagrobni život već i bolji standard na ovom svijetu) svima koji dođu živjeti u kalifat i boriti se za ISIL. Neobrazovanim, siromašnim i obespravljenim pojedincima je zasigurno bilo lakše radikalizirati se kada im je obećan i bolji i kvalitetniji život. Iako brojni radovi govore o visokoobrazovanim teroristima i pozitivnoj vezi obrazovanja i terorizma, važno je istaknuti da to nije uvijek tako i da obrazovanje može na različite načine utjecati na pridruživanje terorističkim organizacijama i počinjenje terorističkih napada.

No povezanost obrazovanja i terorizma nije samo u činjenici da su mnogi teroristi visokoobrazovani. Na visokoobrazovnim institucijama proučavaju se terorizam i radikalizacija u sklopu sigurnosnih studija, sociologije, psihologije i drugih disciplina. Akademsko proučavanje terorizma doživljava nagli porast nakon 2001. godine i terorističkog napada na WTC 11. rujna 2001. (Schmid i sur. 2021:142). Napisano je mnogo znanstvenih radova i knjiga o terorizmu, online knjižara Amazon.com ima u ponudi preko 40 tisuća knjiga o terorizmu, a na web stranici Academia.edu nalazi se preko 270 tisuća znanstvenih radova o terorizmu (Schmid i sur. 2021:142).

9.3. Obrazovne institucije kao meta terorizma

Obrazovne institucije su i mete terorizma. Prema Global Terrorism Database (GTD) od 1970. godine do 2020. godine zabilježeno je 5027 terorističkih napada kojima su mete bile obrazovne institucije. U istom razdoblju ukupno je u svijetu zabilježeno 209706 terorističkih napada što znači da napadi na obrazovne

institucije čine 2.39% ukupnog broja terorističkih napada u svijetu u tom razdoblju. Do 2004. godine broj terorističkih napada na obrazovne institucije je relativno stabilan i kreće se od svega nekoliko napada do 130 napada godišnje (GTD). Nagli porast broja terorističkih napada na obrazovne institucije događa se od 2004. godine te ostvaruje vrhunac 2014. godine kada se dogodilo preko 400 napada na obrazovne institucije (GTD). Ovaj nagli porast broja napada na obrazovne institucije odgovara općenitom porastu terorističkih napada u svijetu. Od 2004. godine ukupan broj terorističkih napada u svijetu kontinuirano raste, nagli skok događa se 2011., a vrhunac dostiže 2014. godine, nakon kojeg slijedi pad broja napada. Ovakav trend odgovara kretanju broja napada na obrazovne institucije. Na porast broja terorističkih napada u svijetu utjecali su: invazija na Irak 2003. godine, Arapsko proljeće 2010. i 2011. godine, građanski ratovi u Siriji i Libiji te rat u Afganistanu. Općenito možemo reći da su nestabilnosti i nemiri na Bliskom istoku, sjevernoj Africi i južnoj Aziji utjecali na porast ukupnog broja terorističkih napada u svijetu, pa tako i na broj napada na obrazovne institucije. U razdoblju od 1970. do 2020. godine najviše terorističkih napada na obrazovne institucije dogodilo se u južnoj Aziji (2012 napada) i na Bliskom istoku i sjevernoj Africi (929 napada) (GTD). U istom razdoblju ukupno se u svijetu najviše terorističkih napada dogodilo u tim istim regijama: Bliski istok i sjeverna Afrika (58252 napada) i južna Azija (54725 napada) (GTD). Vidimo da u onim regijama u kojima se općenito događa najviše terorističkih napada, događa i najviše napada na obrazovne institucije. Najčešće korištena vrsta oružja u napadima na obrazovne institucije je eksploziv (2548 napada), u 3380 napada nije bilo žrtava, a u četiri napada bilo je preko 100 žrtava (GTD). Obrazovne institucije meta su terorističkih napada zbog više razloga. Jedan od razloga je taj da su obrazovne institucije lake mete jer su to mjesta na kojima se okuplja mnogo ljudi, a nisu zaštićena i čuvana poput zračnih luka ili državnih institucija (Petkova i sur. 2016:2). Osim činjenice da nisu strogo čuvane, obrazovne institucije, pogotovo osnovne i srednje škole koje pohađaju djeca imaju i snažnu simboličku vrijednost (Petkova i sur. 2016). Napad na obrazovne institucije i djecu izaziva poseban užas, strah, teror i medijsku eksponiranost budući da se radi o djeci koja su najranjiviji članovi društva. Istraživanje Bradford i Wilson (2013:4) o oružanim terorističkim napadima na obrazovne institucije u razdoblju od 1980. godine do 2010. godine pokazuje da su sveučilišta najčešće mete terorističkih napada od svih obrazovnih

institucija (41.2%), nakon sveučilišta slijede secondary i middle schools (17.5%), srednje škole i koledži (16.5%), osnovne škole (12.4%), ostale obrazovne ustanove (9.3%) te najmanje napada zabilježeno je na vrtiće (3.1%). Istraživanje je također pokazalo da se broj oružanih terorističkih napada na obrazovne institucije povećao s vremenom te da se povećala i smrtnost tih napada (Bradford i Wilson 2013:5). Autorice smatraju da je razlog zašto su sveučilišta najčešće mete među obrazovnim institucijama možda taj što su studenti odrasli ljudi za razliku od polaznika osnovnih ili srednjih škola koji su djeca te misle da teroristi manje napadaju obrazovne institucije koje pohađaju djeca zbog straha da bi mogli izgubiti podršku, financiranje i članove zbog napada na djecu (Bradford i Wilson 2013:9). Primjer terorističkog napada na sveučilište je napad na Sveučilište u Kabulu koji se dogodio 2. studenog 2020. u kojem su teroristi ubili 22 ljudi (uključujući i studente) i ranili još 22 osobe, a odgovornost za napad preuzela je Islamska država (Sediqi i sur. 2020). Samo nekoliko tjedana prije toga napada, dogodio se napad na edukacijski centar u Kabulu u kojemu je bombaš samoubojica ubio 24 osobe među kojima je bilo i studenata (Sediqi i sur. 2020). U bombaškom napadu nakon kojeg je uslijedilo uzimanje taoca na Američkom sveučilištu u Afganistanu u Kabulu poginulo je 19 ljudi i 53 ih je ranjeno (GTD). Istraživanje Petkove i sur. (2016:4) pokazuje da je do sredine 2000-ih broj terorističkih napada na obrazovne institucije za djecu (osnovne i srednje škole) bio relativno stabilan i nizak, a od sredine 2000-ih događa se značajno povećanje broja terorističkih napada. Između 2005. g. i 2009. g. dogodilo se 213 terorističkih napada na obrazovne institucije što je više od ukupnog broja takvih napada koji su se dogodili između 1970. g. i 2005.g. (Petkova i sur. 2016:4). U predgrađu Pariza 16. listopada 2020. osamnaestogodišnjak Abdoullakh Anzorov odrubio je glavu srednjoškolskom nastavniku Samuelu Patyju zbog karikatura proroka Muhameda objavljenih u časopisu Charlie Hebdo koje je Paty pokazao učenicima na satu na kojem se govorilo o slobodi govora u Francuskoj (Onishi & Méheut 2020). Obrazovne institucije trebaju biti jedan od najvažnijih alata u borbi protiv radikalizacije učenjem o toleranciji, dijalogu, demokraciji, suživotu, religijskoj pismenosti. Iz ovog primjera vidimo da je upravo zbog podučavanja o slobodi govora jedan profesor stradao. U Peshawaru je 16. prosinca 2014. godine sedam talibana naoružanih automatskim puškama, granatama i eksplozivnim prslucima

ušlo u osnovnu i srednju školu i izvršilo teroristički napad u kojem je poginulo 150 osoba od kojih su 134 bili učenici, a još sto osoba je ranjeno (Lewis 2023).

9.4. Povezanost terorizma i tehničkog znanja

Istraživanje Bergena i Pandeya (2006) pokazalo je korelaciju između tehničkog obrazovanja i terorizma pokazujući da je za izvođenje velikih terorističkih napada potrebno tehničko znanje. Teroristički napad sarinom na podzemnu željeznicu u Tokyu 1995. također ilustrira tu vezu. Među teroristima koji su izveli taj napad bili su fizičari, liječnik i inženjer elektronike (Hudson 1999:139-140). Zbog sve većeg napretka i usložnjavanja tehnologije i potrebna razina znanja za izvođenje kompleksnih terorističkih napada koji uključuju tehnologiju je sve veća. Važnost tehničkog znanja za izvođenje terorističkih napada primjećuju i Gill i Horgan (2013) u istraživanju profila članova PIRA-e (Provisional Irish Republican Army). Gill i Horgan (2013:451) iznose da je 35.7% članova PIRA-e zaposleno u građevini, a 61% zaposlenih u građevini čine stručnjaci poput inženjera, električara, fasadera i stolara. Vještine koje oni posjeduju potrebne su za izradu bombi pa su ih upravo zbog toga regruteri i odabrali (Gill i Horgan 2013:451). Do sada se u radu govorilo o rizičnim faktorima i karakteristikama koje pojedince čine ranjivijima na radikalizaciju, no činjenica da su terorističkim organizacijama poželjniji kandidati koji posjeduju određene vještine i da se regruteri fokusiraju na njih pokazuje da terorističke organizacije nisu tek utočište kojima pristupaju isključivo najranjiviji pojedinci, već akteri koji aktivno djeluju i odabiru pojedince koji su im potrebni. Posjedovanje tehničkih znanja vas samo po sebi ne čini ranjivima na radikalizaciju, nego privlačnima terorističkim organizacijama. Veza visokoobrazovanih pojedinaca i terorizma može biti kao kod terorizma Nove ljevice gdje su se studenti politologije i sociologije zbog naučenog o društvu okretali terorizmu, ali i takva da regruteri terorističkih organizacija ciljano regrutiraju pojedince sa određenim visokim obrazovanjem. Još jednom vidimo kompleksnost odnosa obrazovanja, terorizma i radikalizacije jer osim što naučeni sadržaji na fakultetu te psihološki, društveni, ekonomski i politički faktori koji prate obrazovanje mogu pojedince učiniti ranjivima na radikalizaciju također

određene vještine stečene na fakultetu mogu učiniti pojedince poželjnim članovima terorističkih organizacija.

10. Protuterorističke i proturadikalizacijske strategije

10.1. Velika Britanija

Velika Britanija jedna je od zemalja koja ima detaljnu protuterorističku i proturadikalizacijsku strategiju. Strategija Ujedinjenog Kraljevstva za suprotstavljanje terorizmu CONTEST iz lipnja 2018. godine temelji se na 4 točke: Prevent/Prevenција (sprječavanje da ljudi postanu teroristi ili da podržavaju terorizam), Pursue/Traganje (cilj je zaustaviti terorističke napade), Protect/Zaštita (poboljšati zaštitu protiv terorističkih napada) i Prepare/Priprema (ublažiti utjecaj terorističkog napada) (HMG 2018). Za temu ovoga rada važna je prva točka strategije, a to je Prevent, te posebno dio koji se odnosi na ulogu obrazovanja i obrazovnih institucija u prevenciji radikalizacije. Strategija CONTEST na samom početku ističe važnost interneta za širenje radikalne propagande i potrebe za stvaranjem protunarativa s ciljem borbe protiv radikalizacije na internetu, te naglašava važnost integracije zajednica koje ne sudjeluju u civilnom društvu jer ih neintegritet čini ranjivijima na radikalizaciju (HMG 2018:23). Važnost interneta u radikalizaciji i važnost integracije u proturadikalizaciji su već istaknuti ranije u ovom radu, a i kod drugih autora. Cilj Prevencije je zaštititi ranjive pojedince i skupine da ne postanu teroristi ili da počnu podržavati terorizam, te deradikalizirati i potaknuti one koji su već postali teroristi na odustajanje od terorizma (HMG 2018:31). Strategija prepoznaje važnost obrazovanja u sprječavanju radikalizacije te ističe kako je zaštita učenika i studenata od radikalizacije, dužnost učitelja, nastavnika i profesora (HMG 2018). Velika Britanija će razvijati politike i prakse kojima je cilj zaštita i povećanje otpornosti učenika i studenata na radikalizaciju (HMG 2018). Strategija CONTEST neće ograničavati slobodu govora i rasprave, štoviše naglašava važnost slobodne rasprave o različitim temama na sveučilištima i u školama kako bi mladi razvili sposobnost kritičkog mišljenja koje im omogućuje da budu otporniji na radikalne ideologije (HMG 2018).

Dokument *Prevent duty guidance* kojega je objavila britanska vlada 2015. godine, detaljnije opisuje dužnosti i zadatke različitih sektora u borbi protiv radikalizacije. Fakulteti moraju obratiti pozornost i provjeriti gostujuće predavače prije nego im dopuste nastup na fakultetu, ali potrebno je istaknuti da i već radikalizirani studenti mogu dalje širiti radikalne ideje, a ne samo vanjski suradnici (HMG 2015). Visokoškolske obrazovne institucije moraju provesti procjenu rizika da otkriju koje su skupine pod najvećim rizikom od radikalizacije, moraju osigurati obuku osoblju kako bi oni mogli prepoznavati promjene u ponašanju i izgledu koje sugeriraju radikalizaciju studenta, osigurati socijalnu potporu studentima te učinkovite IT politike koje trebaju spriječiti pristup studenata radikalnim materijalima sa računala i interneta na fakultetu (HMG 2015). Fakulteti i kampusi koji u svojim prostorima imaju sobe za molitvu ili crkve moraju osigurati dostupnost tih prostorija i prikladnu pastoralnu pomoć svima, ne dopustiti da netko koristeći te prostore stvori zatvorenu zajednicu što će se spriječiti upravljanjem i nadgledanjem tih prostora (HMG 2015). *Prevent duty guidance* prepoznaje važnost fakulteta kao institucija koje njeguju slobodu govora, napredak znanosti i racionalnost koji su ključni u oponiranju radikalnim ideologijama te je zato važno očuvati slobodu govora i debatiranje o osjetljivim temama, tj. ne dopustiti da proturadikalizacijske mjere ugroze slobodu govora (HMG 2015). Očekuje se sudjelovanje višeg menadžmenta sveučilišta (poput prorektora) u borbi protiv radikalizacije skupa sa policijom, koordinatorima za Prevent strategiju i ostalim sudionicima (HMG 2015). Kao i CONTEST strategija, *Prevent duty guidance* naglašava potrebu za obukom osoblja kako bi mogli prepoznavati znakove radikalizacije i kako bi znali kako postupati u takvoj situaciji, te važnost filtriranja sadržaja na internetu koji se koristi na sveučilištu i kampusu kako bi se onemogućio pristup studentima radikalizirajućem materijalu (HMG 2015). Nadalje, ističe se da sveučilišta moraju obratiti pažnju na studentske klubove i društva, jasno prezentirati studentskim klubovima i društvima koje aktivnosti smiju prakticirati, a koje ne, a od klubova i društava se očekuje i suradnja po pitanju prevencije radikalizacije i osporavanja radikalnih ideja (HMG 2015). Iz svega navedenog o britanskoj strategiji u kontekstu obrazovnih institucija, vidljivo je da je britanska strategija dominantno orijentirana na sprječavanje mladih da dođu u kontakt s radikalnim sadržajem. Strategija se fokusira na kontrolu vanjskih govornika, uklanjanje i onemogućavanje pristupa

sadržaju na internetu, ograničavanje i kontroliranje rada studentskih udruženja, promatranje ponašanja, odijevanja i pisanja studenata i dr. Iako britanske strategije prepoznaju važnost obrazovanja i mogućnosti da se kroz učenje o toleranciji, ljudskim pravima i raznolikosti odgajaju mladi ljudi koji će biti otporniji na radikalizaciju, ipak se strategije fokusiraju na mjere s ciljem sprječavanja pristupa radikalnom sadržaju te na različite zabrane (poput pokrivanja lica) i kontrolu (npr. rada studentskih društava). Britanske strategije pridaju veću važnost zabranama i kontroli, umjesto odgajanju i obrazovanju studenata da budu otporniji na radikalizaciju čak i ako dođu u kontakt sa radikalnim sadržajem ili pojedincima. Problem s represivnim mjerama je što mogu biti kontraproduktivne kao što je i opisano ranije u ovom radu. Zbog različitih zabrana muslimanski studenti se mogu osjećati diskriminirano i marginalizirano što će izgledati kao potvrda radikalnog narativa o protuislamskom Zapadu. Također je upitna i učinkovitost pokušaja da se ograniči pristup radikalnim sadržajima na internetu na fakultetu budući da gotovo svi studenti danas imaju pristup internetu i izvan fakulteta, a i na internetu ima nebrojeno mnogo sadržaja koji se stalno povećava te je upitno je li uopće moguće ukloniti ili onemogućiti pristup cjelokupnom radikalnom sadržaju.

10.2. Danska

Danski program proturadikalizacije i deradikalizacije Aarhus model jedan je od najpoznatijih takvih programa na svijetu. Aarhus model uključuje i program prevencije i program izlaska. Prevencijski program usmjeren je na mlade koji još nisu radikalizirani i ne predstavljaju opasnost za društvo, a program izlaska je namijenjen onima koji su već radikalizirani i namjeravaju i imaju sposobnosti počinuti terorističke napade ili druge politički motivirane zločine (Bertelsen 2015:241). Teorijska podloga Aarhus modelu je životna psihološka teorija koja pretpostavlja da mladi koji su u opasnosti od radikalizacije ili su već radikalizirani zapravo teže mogućnosti djelovanja u vlastitom i društvenom životu te model nastoji uključiti mlade u opasnosti od radikalizacije u smisleno sudjelovanje u društvenom, kulturnom i političkom životu (Bertelsen 2015:242). Aarhus model naglašava suradnju brojnih institucija poput škola, policije, danske obavještajne

službe (dan. *Politiets Efterretningstjeneste* (PET)), socijalnih službi i različitih ministarstava (Bertelsen 2015). Aarhus model se sastoji više različitih elemenata. Jedan od elemenata je InfoHouse kojoj se javlja kada je netko radikaliziran ili je u procesu radikalizacije pa onda InfoHouse provodi daljnje korake poput procjene rizika, stupanja u kontakt s tom osobom itd. (Bertelsen 2015). Aarhus program ima i mentore kojima je zadaća pomagati štićenike, uključiti ih u društveni život i biti informiran o svemu što se događa u životima svojih štićenika (Bertelsen 2015). Program nadalje podrazumijeva: održavanje radionica u osnovnim i srednjim školama, stvaranje roditeljske mreže u kojima se pomaže roditeljima radikalizirane djece te održavanje dijaloga sa muslimanskim zajednicama (Bertelsen 2015). Danski deradikalizacijski program uključuje različite oblike pomoći radikaliziranim osobama, poput pomoći u pronalasku zaposlenja, rješavanju stambenog pitanja, pružanje mogućnosti dodatnog obrazovanja, medicinske skrbi i psihološkog savjetovanja (Bertelsen 2015:245).

10.3. Norveška

Skandinavske zemlje pripadaju skupini zemalja koje ulažu ozbiljne napore u prevenciju radikalizacije te u razvoj proturadikalizacijskih i deradikalizacijskih programa. Norveška je 2014. usvojila Akcijski plan protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Akcijski plan navodi da borba protiv radikalizacije u širokoj perspektivi uključuje osiguravanje kvalitetnih formativnih uvjeta za mlade, borbu protiv siromaštva i osiguravanje da svaki pojedinac bude dio zajednice i da ne trpi diskriminaciju (Norwegian Ministry 2014). Akcijski plan uključuje 30 mjera koje različita ministarstva i institucije trebaju provesti. Dio mjera odnosi se i na obrazovanje i mlade. Mjera 5 ističe potrebu za organizacijom konferencija na kojima će mladi raspravljati o pitanjima vezanima uz radikalizaciju i proturadikalizaciju, demokraciju, slobodu govora, suodlučivanje itd. (Norwegian Ministry 2014). Mjere također uključuju i izradu materijala koji će pomoći službama (poput policije, škola, rekreacijskih centara, imigracijske službe itd.) koje rade sa skupinama ranjivim na radikalizaciju da prepoznaju znakove radikalizacije i postupe pravilno kada naiđu na slučaj radikalizacije (Norwegian Ministry 2014). Nadalje, navodi se potreba za: poboljšanjem

međureligijskog dijaloga, izradom smjernica za roditelje i skrbnike koji sumnjaju da im je dijete povezano sa radikalnim skupinama, prevencijom retorike mržnje u školama, izradom plana koji uključuje korake koje treba poduzeti škola kada sumnjaju da je netko pod utjecajem radikalnih skupina (Norwegian Ministry 2014). Norveški akcijski plan prepoznaje i navodi znakove koje treba prepoznavati kod pojedinaca, a koji sugeriraju da je osoba u procesu radikalizacije ili je već radikalizirana (Norwegian Ministry 2014). Neki od znakova koje navodi norveški akcijski plan su: zastupanje teorija zavjera, govor mržnje, netolerancija prema tuđim stavovima, opravdavanje nasilja, viđenje svijeta „mi protiv njih”, promjena stila odijevanja, pretraživanje i objavljivanje radikalnih sadržaja na internetu, sudjelovanje u prosvjedima i nasilnim obračunima s drugim skupinama, zločin iz mržnje te promjena društvenog kruga u kojem se osoba nalazila (Norwegian Ministry 2014). Iz svih programa koji su do sada predstavljani i svega što znamo o radikalizaciji i proturadikalizaciji možemo zaključiti da je radikalizacija iznimno složen, kompliciran, opasan i u potpunosti neshvaćen proces za čiju je prevenciju i deradikalizaciju potrebno uključiti mnogo institucija i osoba te koordinirati njihov rad kako bismo otkrili i spriječili daljnju radikalizaciju ili vratili radikaliziranu osobu u društveni mainstream. Kao i danski te britanski program, i norveški posebno naglašava suradnju velikog broja institucija i pojedinaca u preventivnim i deradikalizacijskim strategijama. Norveški preventivni program podrazumijeva sudjelovanje lokalne zajednice, religijskih zajednica, škola, obitelji, prijatelja, kolega na radnom mjestu, socijalne skrbi, zdravstvenih ustanova, policije, zatvorskog sustava, obavještajne službe itd. kako bi se učinkovito spriječila radikalizacija (Norwegian Ministry 2014). Za razliku od britanskih strategija, kada je u pitanju obrazovanje, norveški akcijski plan manje je fokusiran na represivne mjere, a više na dijalog, učenje, prepoznavanje znakova radikalizacije i uključivanje u deradikalizacijske programe. Norveški akcijski plan više naglašava mjere koje će pomoći mladima da postanu otporniji na radikalizaciju umjesto da pokuša spriječiti radikalne ideje i osobe da pristupe mladima. Dugoročno je norveški način bolji jer osim što represivne mjere mogu imati kontraproduktivan učinak također je vrlo vjerojatno da će radikalne skupine pronaći nove načine kako doći do mladih, a ako mlade učinimo otpornijima na radikalizaciju učeći ih dijalogu, toleranciji, međusobnom

poštovanju, učinit ćemo ih otpornijima neovisno o različitim načinima na koje im radikalne skupine mogu pristupiti.

10.4. Hrvatska

Prema SOA-inom Javnom izvješću za 2022. godinu u Republici Hrvatskoj „nema uporišta terorističkih organizacija, a prijetnja od međunarodnih terorističkih organizacija za RH i dalje se procjenjuje niskom” (SOA 2022:12), a kada je u pitanju ekstremizam Izvješće navodi da „ekstremizam ni po jednoj osnovi nema značajnije uporište, kao ni potporu u javnosti, a time ni snagu ili potencijal za destabilizaciju nacionalne sigurnosti. Ekstremne skupine u RH, po bilo kojoj ideološkoj osnovi, imaju vrlo mali broj sljedbenika” (SOA 2022:14). Unatoč tome što se opasnost od terorističkih i ekstremnih skupina procjenjuje kao niska, SOA (2022) navodi da ne možemo zanemariti mogućnost napada (samo)radikaliziranih pojedinaca. Iako je opasnost od terorizma i radikalnih pojedinaca niska, Republika Hrvatska je izradila i usvojila dokumente kojima je cilj prevenirati terorizam i ekstremizam. Vlada Republike Hrvatske 2015. godine usvojila je Nacionalnu strategiju za prevenciju i suzbijanje terorizma, a još od 2012. godine na snazi je i Akcijski plan za prevenciju i suzbijanje terorizma. Za razliku od britanske i norveške strategije, hrvatska strategija ne pridaje veliku važnost obrazovanju i obrazovnim institucijama. 9. točka strategije navodi da velik potencijal u prevenciji i suzbijanju terorizma ima akademska zajednica (Vlada RH 2015). Kasnije se u strategiji pojašnjava uloga akademske zajednice i dodaje da će:

„razvijati suradnju sa znanstvenom i obrazovnom zajednicom radi unapređivanja postojećih mjera zaštite i mehanizama za prevenciju i suzbijanje terorizma. Posebno će se poticati suradnja između akademskih stručnjaka, stručnjaka iz prakse i stvaratelja politika s ciljem utvrđivanja istraživačkih potreba i usmjeravanja istraživačkih aktivnosti u područjima protuterorizma...” (Vlada RH 2015).

Iz ovih nekoliko rečenica koje je Nacionalna strategija za prevenciju i suzbijanje terorizma posvetila obrazovnim institucijama vidljivo je da Vlada Republike Hrvatske od obrazovnih institucija očekuje samo znanstveni i istraživački doprinos u prevenciji terorizma, te ne prepoznaje obrazovne institucije kao mjesta

na kojima se putem obrazovanja i dijaloga može boriti protiv radikalizacije, te kao mjesta koja radikalne skupine mogu iskoristiti za radikalizaciju ranjivih mladih ljudi. Strategija se fokusira na znanstvene doprinose zaposlenika obrazovnih institucija i potpuno zanemaruje učenike i studente koji pohađaju te institucije. Vlada RH reducirajući mogućnosti obrazovnih institucija samo na znanstveni doprinos propušta iskoristiti puni potencijal tih institucija da putem obrazovanja, radionica, praktičnog rada, međureligijskog dijaloga, učini mlade u Hrvatskoj otpornijima na radikalizaciju. Također Nacionalna strategija ne navodi niti preventivne represivne mjere koje bi trebale onemogućiti radikalizaciju u tim institucijama.

„Akcijski plan za prevenciju i suzbijanje terorizma” iz 2012. ipak pridaje nešto više pozornosti obrazovanju i obrazovnim institucijama od Strategije iz 2015. godine. Akcijski plan kao i Nacionalna strategija ističe znanstveni doprinos obrazovnih institucija i uspostavu prikladnih studijskih programa: „definiranje i provedbu obrazovnih i studijskih programa u spektru upravljanja krizama (crisis management), u okviru čega je protuterorizam jedan od središnjih elemenata;” (Vlada RH 2012) te „stvaranje organizacijskih i funkcionalnih preduvjeta za znanstvena istraživanja, znanstveni i stručni rad u području (protu)terorizma” (Vlada RH 2012). Akcijski plan također ističe, slično kao i britanske, danska i norveška strategija, da je potrebno provesti: „edukaciju djelatnika svih razina u državnim institucijama te jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave o prepoznavanju javnih oblika te postupanju po detekciji” (Vlada RH 2012). U Planu je prepoznata i važnost obrazovanja, učenja o toleranciji, razumijevanju u prevenciji radikalizacije i terorizma te se planira uvođenje: „mjere onemogućavanja širenja ekstremističkih ideologija te povećanja razumijevanja i tolerancije u društvu na nacionalnoj i međunarodnoj razini” (Vlada RH 2012) i „definiranje i provedba programa za osposobljavanje širokih slojeva stanovništva, institucija civilnog društva i privatnog sektora za protuterorističko djelovanje u području prevencije i pojedinih elemenata zaštite” (Vlada RH 2012). „Akcijski plan za prevenciju i suzbijanje terorizma” ipak pridaje veću važnost obrazovanju i obrazovnim institucijama nego što to čini „Nacionalna strategija za prevenciju i suzbijanje terorizma”, no smatramo da to još uvijek nije dovoljno razvijeno poput strategija Velike Britanije ili Danske.

Važnost obrazovanja i obrazovnih institucija u prevenciji radikalizacije i terorizma prepoznaje i „Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske” iz 2017. godine u kojoj se navodi da će Republika Hrvatska:

„sveobuhvatnim pristupom prevenirati i suzbijati radikalizam i ekstremizam uključujući obrazovanje za demokraciju, nenasilje, ljudska prava i manjinska prava, te kulturu mira. Stvarat će se ozračje nulte tolerancije prema nasilju, posebice zločinu iz mržnje, nasilničkom ponašanju među školskom populacijom i mladeži te zloporabi sportskih i drugih manifestacija za iskazivanje radikalizma, ekstremizma i huliganskog ponašanja” (Vlada RH 2017).

S odmakom od 2 godine nakon donošenja „Nacionalne strategije za prevenciju i suzbijanje terorizma” i Republika Hrvatska prepoznala je važnost učenja o toleranciji, demokraciji, dijalogu i manjinskim pravima. Također prepoznaje školsku populaciju i mladež kao skupine posebno ranjive na radikalizaciju te mogućnost širenja radikalizma tijekom različitih izvanškolskih aktivnosti poput sportskih manifestacija. U „Strategiji nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske” vidimo pozitivni pomak u shvaćanju povezanosti obrazovanja, radikalizacije i proturadikalizacije koje je u skladu sa brojnim znanstvenim radovima koji su analizirani u ovom diplomskom radu. Iako je Strategija nacionalne sigurnosti napravila iskorak u shvaćanju uloge obrazovanja u procesima radikalizacije i proturadikalizacije, još uvijek postoji prostor za napredak. Vidjeli smo i u ovom radu da druge države imaju puno razvijenije, detaljnije i sveobuhvatnije razrađene dijelove njihovih strategija prevencije radikalizacije koji se odnose na obrazovanje i obrazovne institucije. „Akcijski plan za prevenciju i suzbijanje terorizma” hrvatski je dokument koji od svih spomenutih dokumenata pridaje najviše pažnje obrazovanju i obrazovnim institucijama, ali radi se o dokumentu iz 2012. godine, tj. prošlo je više od deset godina od donošenja tog dokumenta. Od 2012. godine do danas došlo je do brojnih promjena, internet i društvene mreže su raširenije, razvijaju se novi načini komunikacije, došlo je do novih znanstvenih spoznaja o procesu radikalizacije te je donesena nova Nacionalna strategija za prevenciju i suzbijanje terorizma koja bi trebala dobiti vlastiti akcijski plan, a ne da imamo situaciju u kojoj je Akcijski plan koji je vezan uz Nacionalnu strategiju

iz 2008. godine i dalje na snazi, a usvojena je nova Nacionalna strategija za prevenciju i suzbijanje terorizma 2015. godine.

11. Kritika proturadikalizacijskih mjera u (visoko)obrazovnim institucijama

Iako je cilj proturadikalizacijskih mjera spriječiti radikalizaciju mladih koja može voditi do terorizma, a koji može uzrokovati ljudske žrtve i materijalnu štetu, ipak proturadikalizacijske mjere na (visoko)obrazovnim institucijama imaju i neke negativne posljedice. Radikalizam je kroz povijest bio cilj obrazovanja, obrazovanje je trebalo potaknuti mlade na transformaciju svijeta oko nas, na rješavanje društvenih nejednakosti i nepravdi, na borbu protiv opresije (Sukarieh i Tannock 2015:23-24). Umjesto da obrazovne institucije potiču radikalnost i progresivnost, što zbog proturadikalizacijskih mjera, što zbog fokusiranosti na kratkoročne tržišne vrijednosti i karijerne ciljeve, dolazi do sve veće zatvorenosti i sužavanja pogleda na svijet mladih (Sukarieh i Tannock 2015:28). Prema rizičnim faktorima i pokazateljima radikalizacije, Sukarieh i Tannock (2015:34) tvrde da prema tim mjerama idealan učenik ne smije težiti promjenama u političkom, ekonomskom ili društvenom poretku, mora biti posvećen vlastitom uskom interesu (ne interesu grupe ili ideologije) i fokusiran je na stjecanje vještina koje su mu potrebne u postojećem i nepromjenjivom društvu i tržištu rada. Sukarieh i Tannock (2015:34) smatraju da je najveći problem proturadikalizacijskih mjera na (visoko)obrazovnim institucijama stigmatizacija radikalizma koji je pokretač razvoja društva i sustavnih promjena u društvu. Nakon napada na WTC 11. rujna 2001., terorističkih napada u Madridu 2004. i Londonu 2005. godine, pojmovi radikalizam, radikali i radikalizacija postaju izrazito negativni i sve vezano uz njih se smatra potencijalno opasnim. Radikali su se kroz povijest izborili za prava žena, ukidanje ropstva, rušenje monarhija i uspostavu demokracije i na sve njih danas se gleda pozitivno. Odgajanjem novih generacija na način da se sprječava bilo kakva radikalnost i težnja za korjenitim društvenim promjenama, onemogućit će rješavanje društvenih nepravdi i nejednakosti te spriječiti napredak društva. Reakcija poretka i vlasti koja uključuje borbu protiv radikalizacije je logična jer se niti jedan poredak ne želi mijenjati i

uvijek smatra sebe najboljim i nepromjenjivim. Carevi i kraljevi također su smatrali da je njihov oblik vlasti najbolji i borili su se protiv radikala koji su željeli demokratičniju vlast, isto tako i današnja vlast smatra da je današnje uređenje države i društva najsavršenije i teži spriječiti korjenite promjene poretka. Obrazovanje bi trebalo biti mehanizam koji će odgajati mlade da propituju uređenje društva, vlast i politike te da se bore protiv nepravdi i nejednakosti. Chadderton (2017:162) tvrdi da su protuterorističke i proturadikalizacijske mjere u (visoko)obrazovnim institucijama koje se uvode u Ujedinjenom Kraljevstvu (poput strategije „Prevent”) odraz stalnog izvanrednog stanja kojeg uvodi britanska vlast. Izvanredno stanje karakterizira „postupno normaliziranje jačanja vrhovne vlasti, sve više otvoreno kontrolirajući način vladanja i uklanjanje iz zakonske zaštite specifične skupine stanovništva” (Chadderton 2017:162-163). U slučaju protuterorističkih strategija britanskih vlasti radi se o muslimanima. U izvanrednom stanju, studenti muslimani se nadziru (profesori moraju promatrati promjene u odijevanju, ponašanju, stavovima itd.), nadzire se rad muslimanskih studentskih društava i uvode se zabrane prekrivanja lica. U takvom okruženju dolazi do gledanja na studente muslimane kao potencijalno opasne samo zbog toga što su muslimani. Chadderton (2017:172) navodi primjer iz 2008. godine kada su dvojica studenata, Rizwaan Sabir i Hicham Yezza, uhićeni jer je Sabir tražio od prijatelja Yezza da mu isprinta Al Qaedain priručnik za obuku koji je javno dostupan na internetskoj stranici *US Department of Justice* i koji mu je trebao za prijedlog teme za magistarsku disertaciju i doktorat. Drugi studenti koji su vidjeli taj dokument na Yezzainom računalu dok on nije bio prisutan, obavijestili su nadležno osoblje na fakultetu, a oni policiju (Chadderton 2017:172). Činjenica da se radi o muslimanima i sveopće promatranje muslimana u društvu kao potencijalne prijetnje doprinijelo je da studenti i osoblje fakulteta shvate posjedovanje toga dokumenta na laptopu muslimanskog studenta kao ugrozu.

12. Zaključak

Radikalizacija i terorizam predstavljaju ozbiljne fenomene s kojima se suvremena društva susreću. Migracije, polarizacija, diskriminacija, ekonomske

nejednakosti, traganje za identitetom dovodi do kompleksne društvene situacije koja može rezultirati uvjetima koji pogoduju radikalizaciji. Iako biti radikal i biti terorist nije isto, radikalizacija može voditi do terorizma. Terorizam je fenomen koji širi strah, nanosi ljudske žrtve i materijalnu štetu, narušava stabilnost društva, tj. predstavlja ugrožavanje sigurnosti. Zbog svih tih negativnih posljedica terorizma i radikalizacije, države na različite načine pokušavaju prevenirati radikalizaciju i terorizam. Davno su uočene brojne veze obrazovanja, radikalizacije i terorizma. Vođe terorističkih organizacija, ali i sami izvršitelji terorističkih napada kroz povijest su bili relativno visoko obrazovani. Osim što su brojni teroristi visoko obrazovani, veza između radikalizacije, terorizma i obrazovanja očituje se i u tome da su obrazovne institucije i meta terorističkih napada. Na obrazovnim institucijama se u okviru različitih disciplina i proučavaju terorizam i radikalizacija. Radikalizacija se danas odvija, između ostalog, i na sveučilištima te u medresama. Medrese uz afganistansko-pakistansku granicu povijesno su poznate kao mjesta radikalizacije i kao mjesta na kojima je nastao talibanski pokret. Brojni su faktori koji obrazovne institucije čine pogodnima za radikalizaciju, poput činjenice da su mladi ljudi najranjiviji na radikalizaciju, a upravo mladi pohađaju te institucije, otuđenost studenta koji dolaze u novo okruženje na studij, osjećaj diskriminacije, marginaliziranost, prethodne psihološke traume, traganje za identitetom i smislom, percipirana korupcija i nepravda u društvu, depresija, relativna deprivacija i brojni drugi. Čak i samo obrazovanje koje se stječe na fakultetu (pogotovo na društvenim i humanističkim fakultetima) čini studente ranjivijima na radikalizaciju jer postaju svjesniji i osjetljiviji na društvene probleme i nepravde, upoznaju se sa radovima revolucionarnih i reformističkih autora, uče da moraju propitivati, kritički sagledavati i mijenjati svijet oko sebe. Povezanost radikalizacije i obrazovanja uočile su i različite države te su odlučile provoditi proturadikalizaciju i deradikalizaciju upravo u tim institucijama. S obzirom da je radikalizacija kulturno specifična, stoga se proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere razlikuju u različitim društvima. U Indoneziji, Pakistanu i Ujedinjenom Kraljevstvu razvijaju se proturadikalizacijske mjere koje odgovaraju specifičnim karakteristikama radikalizacije koja se odvija u tim društvima. U Ujedinjenom Kraljevstvu vlada je jasno definirala obaveze zaposlenika obrazovnih institucija u detektiranju znakova radikalizacije te daljnjem postupanju kada se znakovi

radikalizacije prepoznaju kod studenata. Uvođenje proturadikalizacijskih mjera u obrazovnim institucijama dovodi do toga da se obrazovanje sekuritizira i dovodi u stalno izvanredno stanje. Proturadikalizacijske mjere često diskriminiraju muslimanske studente (poput zabrana pokrivanja lica) te tako okruženje fakulteta čine nesigurnijim za muslimanske studente. Također obrazovne institucije kroz povijest su odgajale radikale koji su se borili i ostvarili pozitivne društvene promjene. Postavlja se pitanje ako ćemo različitim mjerama spriječiti studente da budu radikalni i da žele mijenjati društvo iz korijena, kako će društvo u budućnosti napredovati? Uređenje društva kakvo mi danas poznajemo dugujemo brojnim radikalima koji su se kroz povijest borili protiv feudalizma, ropstva, koji su se borili za opće pravo glasa, jednakost pred zakonom, prava žena itd. Odgajanje pasivnih pojedinaca koji neće napuštati društveni i politički mainstream zaustavit će reforme društva. Neke države su objavile i strategije za prevenciju terorizma i radikalizacije, poput Ujedinjenog Kraljevstva, Norveške, Danske, a među tim državama našla se i Hrvatska. Svi dokumenti koji se odnose na prevenciju terorizma koje je Republika Hrvatska usvojila prepoznaju važnost obrazovanja i obrazovnih institucija u prevenciji radikalizacije i terorizma, no naglašavaju istraživački doprinos obrazovnih institucija u proučavanju terorizma te u puno manjoj mjeri prepoznaju mogućnost povećanja otpornosti na radikalizaciju kroz obrazovanje. Smatramo da takav odnos Republike Hrvatske prema obrazovanju i obrazovnim institucijama u prevenciji terorizma i radikalizacije ne prepoznaje puni potencijal obrazovanja i da Hrvatska tek treba uložiti napore u razvoj i implementaciju proturadikalizacijskih i deradikalizacijskih mjera u obrazovnim institucijama. Smatramo da prvu hipotezu prema kojoj su (visoko)obrazovne institucije mjesta prikladna za radikalizaciju možemo prihvatiti budući da kroz povijest postoji mnogo slučajeva radikalizacije tijekom studiranja. Čak su i terorističke organizacije nastajale na sveučilištima (npr. Crvene Brigade u Italiji) i medresama (Talibanski pokret). No kod tog zaključka da su (visoko)obrazovne institucije prikladne za radikalizaciju moramo biti oprezni jer ne možemo uvijek reći da su radikalni studenti radikalizirani baš na obrazovnim institucijama, a ne prije studija ili tijekom studija, ali izvan fakulteta ili medrese. Drugu hipotezu koja kaže da su sveučilišta i medrese mjesta prikladna za proturadikalizaciju ne možemo ni odbaciti ni prihvatiti. Poznato je da su (visoko)obrazovne institucije mjesta na kojima se može događati radikalizacija, a onda su (visoko)obrazovne

institucije i mjesta na kojima se treba provoditi proturadikalizacija i deradikalizacija. Iako mnoge države provode proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere na obrazovnim institucijama te znamo da učenje o drugim religijama, toleranciji, dijalogu, ljudskim pravima doprinosi otpornosti studenata na radikalizaciju, nemamo zapravo dokaza koliko su te mjere učinkovite, tj. koliko je radikalnih studenata deradikalizirano te koliko bi studenata postalo radikalno ili koliko bi bilo izvršeno terorističkih napada da nisu provedene proturadikalizacijske mjere. Smatramo da se otuđenost ljudi, nepostojanje zajednica i osjećaja pripadanja, društvene nejednakosti i nepravde, siromaštvo i drugi društveni, politički i psihološki problemi koji doprinose radikalizaciji neće iskorijeniti u bližoj budućnosti te će se stoga radikalizacija u (visoko)obrazovnim institucijama nastaviti i dalje. Države i službe sigurnosti sve više pozornosti pridaju obrazovnim institucijama u borbi protiv radikalizacije i terorizma (što je vidljivo u strategijama koje objavljuju) stoga postoji mogućnost da će se smanjiti broj pojedinaca koji se radikaliziraju u (visoko)obrazovnim institucijama, a povećati broj onih koji se radikaliziraju na internetu ili drugim mjestima. No zbog psiholoških značajki koje su svojstvene dobi kada pojedinci pohađaju (visoko)obrazovne institucije, sadržaja koji se uči, otuđenosti, društvenih nejednakosti i ostalih faktora i dalje će (visoko)obrazovne institucije biti pogodne za radikalizaciju. Neprijavljene medrese koje nisu pod nadzorom države te se nalaze u državama sa brojnim socioekonomskim, političkim i društvenim problemima i dalje će predstavljati posebno rizična mjesta za radikalizaciju.

Popis literature

- Alam, A. (2003) Understanding madrasas. *Economic and Political Weekly*, 38 (22):2123 - 2126.
- Al-Azhari, Z. U. i Khan, M. K. U. (2019) Radicalization and Academia: Its Impacts on Students and Counter-Radicalization Strategies. *Journal of Islamic Thought and Civilization*, 9 (1):1 - 9.
- Al-Badayneh, D. M., Alhasan, K. i Almawajdeh, M. A. (2016a) The Impact of Political Affiliation, Political Participation and life Satisfaction on Radicalization among University Students. *British Journal of Arts and Social Sciences*, 21 (2):140 - 152.
- Al-Badayneh, D. M., Khelifa, M. i K. Alhasan (2016b) Radicalizing Arab University Students: A Global Emerging Threat. *Journalism and Mass Communication*, 6 (2):67 – 78.
- Ali, N., Afwadzi, B., Abdullah, I., i Mukmin, M. I. (2021) Interreligious literacy learning as a counter-radicalization method: A new trend among institutions of Islamic higher education in Indonesia. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 32 (4):383 - 405.
- Alimi, E. Y., Demetriou, C. i L. Bosi (2015) *The Dynamics of Radicalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Atran, S., Magouirk, J., & Ginges, J. (2008) Radical Madrasas in Southeast Asia. *Ctc Sentinel*, 1 (3):10 - 14.
- Aust, S. (2009) *Baader-Meinhof: The inside story of the RAF*. New York: Oxford University Press.
- Ayman al-Zawahiri: Who was al-Qaeda leader killed by US? (15.4.2022.) URL: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13789286> (22.4.2023.)
- Azinović, V. (2017) The Foreign Fighter Phenomenon And Radicalization In The Western Balkans: Understanding The Context, 2012-2016. U Azinović, V. (ur.) *Between salvation and terror: radicalization and the foreign fighter phenomenon in the Western Balkans*. Sarajevo: The Atlantic Initiative.
- Beck, C. J. (2008) The contribution of social movement theory to understanding terrorism. *Sociology Compass*, 2 (5):1565 - 1581.
- Bergen, P. i S. Pandey. (2006) The madrasa scapegoat. *Washington Quarterly*, 29 (2):115 - 125.
- Berrebi, C. (2007) Evidence about the link between education, poverty and terrorism among Palestinians. *Peace economics, peace science and public policy*, 13 (1):18 - 53.
- Bertelsen, P. (2015) Danish preventive measures and de-radicalization strategies: The Aarhus model. *Panorama: Insights into Asian and European Affairs*, 1: 241 - 253.
- Bilandžić, M. (2019) *Nacionalna sigurnost. Prognoziranje ugroza*. Zagreb: Despot Infinitus d.o.o.

- Borchgrevink, K. (2013) Transnational links of Afghan madrasas: Implications for the reform of religious education. *Prospects*, 43:69 - 84.
- Bouhana, N., i Wikstrom, P.-O. (2011) *Al Qai'da-influenced radicalisation: A rapid evidence assessment guided by Situational Action Theory* [Report]. London: Home Office Research, Development and Statistics Directorate.
- Bradford, E., i M. A. Wilson. (2013) When terrorists target schools: An exploratory analysis of attacks on educational institutions. *Journal of police and criminal psychology*, 28:1 - 12.
- Britannica.com (2023) Nelson Mandela. <https://www.britannica.com/biography/Nelson-Mandela> (pristup 7.6.2023.).
- Brockhoff, S., Krieger, T. i D. Meierrieks. (2015) Great expectations and hard times: The (nontrivial) impact of education on domestic terrorism. *Journal of Conflict Resolution*, 59 (7):1186 - 1215.
- Brown, K. E., i Saeed, T. (2015) Radicalization and counter-radicalization at British universities: Muslim encounters and alternatives. *Ethnic and Racial Studies*, 38 (11):1952 - 1968.
- Cram, I. (2012) The "War on Terror" on Campus: Some Free Speech Issues around Anti-Radicalization Law and Policy in the United Kingdom. *Journal for the Study of Radicalism*, 6 (1):1 - 34.
- Chadderton, C. (2017) Higher Education and Counter-Terrorism in the State of Exception: The Case of England. U Salomon, D., Springer, J.-M. i A. Wischmann (ur.) *Pädagogik in Zeiten von Krieg und Terror*. Berlin: Peter Lang.
- Choudhury, N. (2017) The localised madrasas of Afghanistan: their political and governance entanglements. *Religion, State & Society*, 45 (2):120 - 140.
- Dalgaard-Nielsen, A. (2010) Violent radicalization in Europe: What we know and what we do not know. *Studies in conflict & terrorism*, 33 (9):797 - 814.
- Dyrmishi, A. (2017) Religious Governance and Islamic Extremism in Albania. U Azinović, V. (ur.) *Between salvation and terror: radicalization and the foreign fighter phenomenon in the Western Balkans*. Sarajevo: The Atlantic Initiative.
- El-Said, H. (2015) *New Approaches to Countering Terrorism*. London: Palgrave Macmillan.
- Gill, P. i J. Horgan. (2013) Who were the volunteers? The shifting sociological and operational profile of 1240 provisional Irish Republican Army members. *Terrorism and political Violence*, 25 (3):435 - 456.
- Global Terrorism Database (GTD). (2023) University of Maryland. https://www.start.umd.edu/gtd/search/Results.aspx?start_yearonly=&end_yearonly=&start_year=&start_month=&start_day=&end_year=&end_month=&end_day=&asmSelect0=&asmSelect1=&target=8&dt2=all&success=yes&casualties_type=b&casualties_max (pristup 5.6.2023.).

- Haider, B. M. K. (2017) *Students' radicalization: a study on private universities of Bangladesh* (Master's thesis, Norwegian University of Life Sciences, Ås).
- Hemmingsen, A.-S. (2015) *An Introduction to The Danish Approach to Countering and Preventing Extremism and Radicalization*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.
- HMG (Her Majesty's Government). (2015) Prevent duty guidance. London: Home Office.
- HMG (Her Majesty's Government). (2018) Contest: The United Kingdom's Strategy for Countering-Terrorism. London: Home Office.
- Hudson, R. A. (1999) *The sociology and psychology of terrorism: Who becomes a terrorist and why?*. Washington D.C.: Library of Congress.
- Iqbal, K., i Mehmood, Z. (2021) Emerging trends of on-campus radicalization in Pakistan. *Journal of policing, intelligence and counter terrorism*, 16 (2):141 - 156.
- Jusić, M. (2017) The Complex Ecology of Islamic Narratives and Movements in Bosnia and Herzegovina. U Azinović, V. (ur.) *Between salvation and terror: radicalization and the foreign fighter phenomenon in the Western Balkans*. Sarajevo: The Atlantic Initiative.
- Kennedy, M. i C. Domonoske. (2016) Attack At American University Of Afghanistan In Kabul Kills 7 Students. *npr.org*, 24. kolovoza. <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/08/24/491209769/militant-attack-underway-at-american-university-of-kabul> (pristup 14.5.2023.).
- Khosrokhavar, F. (2017) *Radicalization: Why some people choose the path of violence*. New York: The New Press.
- Krueger, A. B. (2008) What makes a homegrown terrorist? Human capital and participation in domestic Islamic terrorist groups in the USA. *Economics Letters*, 101 (3):293 - 296.
- Kursani, S. i Fetiu, A. (2017) The Foreign Fighter Phenomenon in Kosovo: Covering a Blind Spot. U Azinović, V. (ur.) *Between salvation and terror: radicalization and the foreign fighter phenomenon in the Western Balkans*. Sarajevo: The Atlantic Initiative.
- Landman, T. (2003) *Issues and methods in comparative politics: an introduction*. London: Routledge.
- Lewis, R. (2023) Peshawar school massacre. *Britannica.com*, <https://www.britannica.com/place/Peshawar> (pristup 13.5.2023.).
- Lyons-Padilla, S., Gelfand, M. J., Mirahmadi, H., Farooq, M., i Van Egmond, M. (2015) Belonging nowhere: Marginalization & radicalization risk among Muslim immigrants. *Behavioral Science & Policy*, 1 (2):1 - 12.

- Malla, M. W. (2021) *Madrasas and Extremism: South Asian Perspectives*. U Lukens-Bull, R. i M. Woodward (ur.) *Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives*. Cham: Springer International Publishing.
- Mansour-Ille, D. (2021) Counterterrorism policies in the Middle East and North Africa: A regional perspective. *International Review of the Red Cross*, 103 (916-917):653 - 679.
- Maraj, A., Mahmut, D., i Ghosh, R. (2021) What role do French society and its education system play in promoting violent radicalization processes?. *Journal for Deradicalization*, (27):238 - 283.
- McCauley, C. i S. Moskalenko (2011) *Friction How Radicalization Happens to Them and Us*. Oxford: Oxford University Press.
- Moghaddam, F. M. (2005) The staircase to terrorism: A psychological exploration. *American psychologist*, 60 (2):161 - 169.
- Moosa, E. (2015) *What is a Madrasa?*. Chapel Hill: UNC Press Books.
- Morgades-Bamba, C. I., Raynal, P., & Chabrol, H. (2020) Exploring the radicalization process in young women. *Terrorism and Political Violence*, 32 (7):1439 - 1457.
- Mullins, S. J. (2016) *'Home-grown' Jihad: Understanding Islamist Terrorism In The Us And Uk*. London: Imperial College Press.
- Norwegian Ministry of Justice and Public Security (2014) *Action plan against Radicalisation and Violent Extremism*. URL: <https://rm.coe.int/action-plan-norway-nov-2016/16806bdb50>.
- Onishi, N. i C. Méheut. (2020) A Teacher, His Killer and the Failure of French Integration. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/10/26/world/europe/france-beheading-teacher.html> (pristup 13.5.2023.).
- Perešin, A. (2017) ISIL's Western Balkan Caliphettes. U Azinović, V. (ur.) *Between salvation and terror: radicalization and the foreign fighter phenomenon in the Western Balkans*. Sarajevo: The Atlantic Initiative.
- Petkova, E. P., Martinez, S., Schlegelmilch, J., i I. Redlener. (2017) Schools and terrorism: Global trends, impacts, and lessons for resilience. *Studies in Conflict & Terrorism*, 40 (8):701 - 711.
- Pisoiu, D. (2012) *Islamist radicalisation in Europe: an occupational change process*. New York: Routledge.
- Ramzan, M. (2015) Sectarian landscape, Madrasas and Militancy in Punjab. *Journal of Political Studies*, 22 (2): 421 - 436.
- Rousseau, C., Miconi, D., Frounfelker, R. L., Hassan, G., & Oulhote, Y. (2020) A repeated cross-sectional study of sympathy for violent radicalization in Canadian college students. *American journal of orthopsychiatry*, 90 (4):1 - 13.

- Sas, M., Ponnet, K., Reniers, G. i W. Hardyns. (2020) The role of education in the prevention of radicalization and violent extremism in developing countries. *Sustainability*, 12 (6): 1 - 12.
- Schmid, A. P. (2013) Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review. *ICCT research paper*, 97 (1):1 – 91.
- Schmid, A. P., Forest, J. J. i T. Lowe. (2021) Terrorism studies. *Perspectives on Terrorism*, 15 (3):142 - 152.
- Sediqi, A. Q., Hakimi, O. i H. Shalizi. (2020) Gunmen storm Kabul University, killing 22, in second deadly attack on students in just over a week. *Reuters.com*, 2. studeni. <https://www.reuters.com/article/afghanistan-attack-idUSKBN27I0QL> (pristup 14.5.2023.).
- Sedgwick, M. (2010) The concept of radicalization as a source of confusion. *Terrorism and political violence*, 22 (4):479 - 494.
- Siegel, A., Brickman, S., Goldberg, Z., i Pat-Horenczyk, R. (2019) Preventing future terrorism: intervening on youth radicalization. U Hoven, C. W., Amsel, L. V. i S. Tyano (ur.) *An international perspective on disasters and children's mental health*, Cham: Springer.
- SOA (Sigurnosno-obavještajna agencija). (2022) *Javno izvješće za 2022. godinu*. Zagreb.
- Sukarieh, M. i S. Tannock. (2015) The deradicalisation of education: terror, youth and the assault on learning. *Race & Class*, 57 (4):22 - 38.
- Šutarov, V. (2017) The Threat Posed by Foreign Terrorist Fighters to the Republic of Macedonia and the Western Balkans. U Azinović, V. (ur.) *Between salvation and terror: radicalization and the foreign fighter phenomenon in the Western Balkans*. Sarajevo: The Atlantic Initiative.
- Tanveer, R. (16.4.2017.) *Female militant arrested in Lahore found to be IS-affiliate who went missing*. URL: <https://tribune.com.pk/story/1385163/female-militant-arrested-lahore-foundaffiliate-went-missing> (22.4.2023.)
- Tiflati, H. (2016) Western Islamic schools as institutions for preventing behavioral radicalization: The case of Quebec. *Journal for Deradicalization*, 6 (1):180 - 205.
- Vidino, L. i J. Brandon. (2012) *Countering Radicalization in Europe*. London: International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR).
- Vlada Republike Hrvatske. (2012) *Akcijski plan za prevenciju i suzbijanje terorizma*. Zagreb: Narodne novine.
- Vlada Republike Hrvatske. (2015) *Nacionalna strategija za prevenciju i suzbijanje terorizma*. Zagreb: Narodne novine.
- Vlada Republike Hrvatske. (2017) *Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske*. Zagreb: Narodne novine.

- von Hippel, K. (2006) *Counter Radicalization Development Assistance*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.
- Woodward, M., Rohmaniyah, I., Amin, A., i Coleman, D. (2010) Muslim education, celebrating Islam and having fun as counter-radicalization strategies in Indonesia. *Perspectives on Terrorism*, 4 (4):28 - 50.
- Zaki, M. M. (2019) *Madrasas and Promotion of Violent Extremism in Afghanistan; counterterrorism and freedom of education and freedom of religion in the Afghanistan context*. (University of Oslo).
- Zaman, R., i Mohammadi, A. A. (2014) *Trends in Student Radicalization across University Campuses in Afghanistan*. Afghan Institute for Strategic Studies.
- Zeidan, A. (2023) Nelson Mandela. *Britannica.com*, <https://www.britannica.com/biography/Nelson-Mandela> (pristup 2.6.2023.).

Sažetak

Radikalizacija i proturadikalizacija u (visoko)obrazovnim institucijama

Ovaj rad predstavlja pojmove radikalizacije, proturadikalizacije i deradikalizacije u obrazovnim institucijama s naglaskom na sveučilišta i medrese. Radikalizacija je pojam koji ima mnogo definicija te autori nisu suglasni oko jednostrukog određenja pojma. Postoje različiti modeli radikalizacije koji naglašavaju da je radikalizacija proces koji traje te opisuju kako dolazi do radikalizacije. Zbog različitih psiholoških, socijalnih i političkih faktora, studenti i učenici posebno su ranjivi na radikalizaciju. U radu se navode primjeri visokoobrazovanih terorista te terorista koji su pohađali medrese. Prikazani su uvjeti i načini radikalizacije na sveučilištima i medresama, te proturadikalizacijske i deradikalizacijske mjere koje se provode na sveučilištima i medresama. S obzirom na povezanost obrazovanja, radikalizacije i terorizma, mnoge su države prepoznale važnost borbe protiv radikalizacije u obrazovnim institucijama, te su to i uvrstile u svoje strategije prevencije terorizma i radikalizacije. U radu su i kritizirane proturadikalizacijske mjere koje dovode do sekuritizacije obrazovanja i stvaranja stalnog izvanrednog stanja u obrazovanju koje posebno šteti muslimanskim studentima. Prikazana je uloga obrazovanja i obrazovnih institucija u strategijama Ujedinjenog Kraljevstva, Norveške, Danske i Hrvatske.

Ključne riječi: radikalizacija, proturadikalizacija, sveučilišta, medrese, terorizam

Summary

Radicalization and counter-radicalization in (higher) education institutions

This paper presents terms of radicalization, counter-radicalization and deradicalization in educational institutions with accent on universities and madrasas. Radicalization is a term with a lot of definitions and authors do not agree on a single definition. There are different models of radicalization which stress that radicalization is a process which lasts and describe how radicalization occurs. Because of different psychological, social and political factors; students are especially vulnerable to radicalization. There are examples of highly educated terrorists and terrorists which attended madrasas. Paper presents conditions and methods of radicalization in universities and madrasas; counter-radicalization and deradicalization measures which are implemented in universities and madrasas. Considering a connection between education, radicalization and terrorism, many states recognize importance of fight against radicalization in education institutions, and they put it in their strategies of prevention of terrorism and radicalization. Paper offers a critique of counter-radicalization measures which lead to securitization of education and creation of permanent state of emergency in education which especially harms Muslim students. Paper also presents a role of education and educational institutions in strategies of United Kingdom, Norway, Denmark and Croatia.

Keywords: radicalization, counter-radicalization, universities, madrasas, terrorism.